

SAVIVALDYBIŲ TARYBŲ RINKIMAI 2000: RINKIMŲ REZULTATŲ ANALIZĖ

ALVIDAS LUKOŠAITIS

Demokratijai visi rinkimai vienodai svarbūs, Lietuvoje - taipogi. Kita vertus, sunku nesutikti su nuomone, kad kai kurie iš jų yra "svarbesni". Tai liudija ir žiniasklaidos, ir politikų, deja, ir akademinės visuomenės dėmesys atitinkamo lygio rinkimams. Tai, beje, rodo ir pačių piliečių "rinkiminių" sąmoningumas.

Šis straipsnis - vienas iš bandymų atkreipti dėmesį, ko gero, į labiausiai nuvertintų savivaldybių tarybų rinkimų problemas, rezultatus bei reikšmę. Jame apžvelgiami savivaldybių rinkimų kampanijos ypatumai, analizuojama elektorato dinamikos įtaka partinės sistemos raidai bei rinkimų rezultatų sąlygoti pokyčiai politinių partijų santykiuose.

Kadangi Lietuvoje jau yra susikaupusi šiokia tokia savivaldos institucijų rinkimų ir formavimo patirtis, skaitytojui pateikiama nemažai lyginamosios [statistinės] informacijos.

Ivadas

Rinkimuose į savivaldybių tarybas, vykusiuose 2000 m. kovo 19 d., išrinkti 1562 deputatai. Šįkart, sukūrus naujus administracinius vie-

Alvidas Lukošaitis – Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų instituto doktorantas (alluko@rc.lrs.lt).

© Alvidas Lukošaitis, 2000.

Straipsnis įteiktas redakcijai 2000 m. balandžio 12 d.

Straipsnis pasirašytas spaudai 2000 m. gegužės 15 d.

netus Kalvarijoje, Kazlų Rūdoje, Pagėgiuose ir Rietave, rinkėjams pateikta daugiau sąrašų, dalyvavo daugiau kandidatų, daugiau jų ir išrinkta (1997 m. išrinkti 1488 deputatai).

Rinkimuose dalyvavo kiek daugiau politinių partijų, didžioji dauguma jų dalyvavo skirstant mandatus. Ekspertų nuomone, partijos rinkimams buvo geriau pasirengusios, rinkiminė kampanija buvo gyvesnė, spalvingesnė ir turiningesnė. Kita vertus, akivaizdu, kad dauguma partijų didelių galimybių suorganizuoti tikrai efektyvias rinkimines kampanijas neturėjo, pirmiausia joms stigo finansinių išteklių bei profesionaliai rinkiminį procesą suprantančių žmonių. Galima sakyti, jog nuo to labiausiai nukentėjo rinkėjai, partijoms sunkiai sekėsi juos sudominti gilesne savo sprendimų, programinių nuostatų analize. Dėl to partijos savo rinkiminėje agitacijoje bei propagandoje neišvengė paviršutiniškumo.

Įvykę rinkimai – ne pirmieji Lietuvoje, iš tikrųjų demokratiją galima laikyti “vieninteliu žaidimu kieme”. Tačiau rinkimai vyko gana sudėtingomis sąlygomis, kurias nulėmė staigūs ir labai dinamiški pokyčiai partinėje sistemoje. Partijoms įtikinti žmones, o pastariesiems pasirinkti už ką balsuoti, reikėjo pasitikėjimo partijomis smukimo, tam tikro jų nuvertėjimo ir skaidymosi sąlygomis. Negana to, rinkimai vyko gana sudėtingomis ekonominėmis, socialinėmis sąlygomis, nepasitikėjimas vykdoma politika ir valdžia apskritai prieš rinkimus buvo didžiulis. Kai kurias tokios situacijos pasekmes iš dalies parodė ir rinkimų rezultatai – krašte susidaro palanki terpė radikalioms ir racionaliais argumentais neparemtoms nuotaikoms. Anksčiau kalbėta apie rinkėjų valios nepaisymą, atsakomybės vengimą, šįkart visu balsu prabilta ir apie populizmą, t. y. atvirą rinkėjų apgaudinėjimą. Savaime suprantama, tai turėjo įtakos ne tik rinkimų rezultatams, tai turės įtakos ir bendram politiniam stabilumui ilgalaikėje perspektyvoje.

Rinkimai išryškino partinėje sistemoje vykstančius procesus bei politinių jėgų lyderius. Rinkimų rezultatai, artėjant Seimo rinkimams, tampa ypatingos svarbos faktas. Po šalyje vykusių 1995, 1996 ir 1997 m. rinkimų dešiniuosios politinės jėgos atitekę valdžios svertai pamažu pereina į kitas rankas. Aštrėjanti partinė konkurencija ir galių politikoje kitimas iš partijų reikalauja ne tik naujų pastangų išlikti, bet ir naujo demokratijos vertybių pripažinimo bei pervertinimo.

Šiame darbe pagrindinis dėmesys skiriamas savivaldybių rinkimų rezultatų analizei, partijų elektorato kaitai bei su tuo susijusiais poky-

čiais partinėje sistemoje. Palyginimui pateikiami paskutiniųjų trejų – 1995, 1997 ir 2000-metų, savivaldybių rinkimų rezultatai.

Darbe pateikiama nemažai statistinių duomenų, todėl gali pasitaikyti klaidų. Autorius iš anksto atsiprašo ir būtų dėkingas už pateiktas pastabas ir patikslinimus.

1. Treji savivaldybių tarybų rinkimai: lyginamoji statistika

2000 m. kovo 19 d. savivaldybių tarybų rinkimuose dėl 1562 mandatų varžėsi 9881 kandidatas arba 6,3 kandidato į vieną vietą.¹ Taigi galima teigti, kad partinė konkurencija savivaldybių tarybų rinkimuose pamažu didėja: pirmuosiuose savivaldybių tarybų rinkimuose pagal proporcinę sistemą (1995 03 25) buvo iškelti 7245 kandidatai arba 4,9 į vieną vietą (1488 mandatų), antruosiuose (1997 03 23) varžėsi 6276 kandidatai arba 4,2 kandidato į vieną vietą (1488 mandatų).

Rinkimuose iš įregistruotų 37 politinių partijų dalyvavo (savo kandidatų sąrašus iškėlė) 28 partijos;² 1995 m. rinkimuose dalyvavo 17 politinių partijų (nedalyvavo tik dvi), 1997 m. dalyvavo 24 (nedalyvavo devynios).

Iš 28 rinkimuose dalyvavusių partijų skirstant mandatus dalyvavo 24; 1995 m. skirstant mandatus nedalyvavo tik viena (LŽP), 1997 m. iš 24 partijų dalyvavo 19. Vadinas, maždaug dvidešimt partijų gali tikėtis rinkėjų dėmesio savivaldos lygio rinkimuose.

Visose rinkimų apygardose (60) savo kandidatų sąrašus iškėlė 5 politinės partijos: LLS, LDDP, TS/LK, NS/SL ir LCS. LSDP kandidatų sąrašus iškėlė 58, LKDP – 57, LVP – 49, LP “SD2000” – 38, LPKTS – 37 apygardose. Daugiausiai kandidatų į savivaldybes iškėlė LCS – 1143, per tūkstantį asmenų iškėlė TS/LK, NS/SL, LLS. 1995 m. visose apygardose kandidatų sąrašus iškėlė tik 2 partijos: LDDP ir TS/LK³ (LKDP savo sąrašus iškėlė 55 apygardose, - išskyrus Visaginą, LSDP – 44, LVP – 43, LTS – 42); 1997 m. visose rinkimų apygardose (56) savo kandidatų sąrašus iškėlė 3 politinės partijos: TS/LK, LDDP ir LSDP (LKDP sąrašus iškėlė 54, LCS – 42 apygardose).⁴

Šiuose rinkimuose keletas partijų dalyvavo tikrai vienoje – dviejuose apygardose: LLS – Kaune, TPP – Ukmergėje, LSP – Vilniuje ir Šiauliuose, LRS – Vilniuje ir Klaipėdoje, LLL – Klaipėdoje ir Panevėžyje, LPA – Vilniuje ir Visagine. Ankstesniuose rinkimuose taip pat būdavo

partijų, savo kandidatų sąrašus keliančių tikrai kai kuriose, neretai vienoje – dvejose rinkimų apygardose.⁵

Rinkėjai palankiausi buvo rinkimų debiutantei NS/SL - jai atiteko 270 savivaldybių tarybų deputatų mandatų; LVP gavo 209, TS/LK – 199, LCS – 173, LDDP – 172, LLS – 166, LSDP – 104, LKDP – 99 mandatus. Vadinasi, šioms aštuonioms partijoms atiteko 1392 arba 89,1 proc. visų mandatų; likusioms 16 partijų atiteko 170 arba 11 proc. visų mandatų.

Priminsime, kad 1997 m. rinkimuose aiškia persvara nugalėjo TS/LK, gavusi 493 arba 33,2 proc. visų mandatų; LDDP gavo 212, LKDP – 180, LSDP – 136, LCS – 135 mandatus. Iš viso šios penkios partijos gavo 77,87 proc. mandatų. 1995 m. rinkimuose taip pat ryškia persvara nugalėjo TS/LK, gavusi 428 mandatus arba 28,7 proc. visu mandatų; LDDP gavo 297, LKDP – 247, LVP – 104, LCS – 74, LSDP – 72 mandatus. Iš viso šios šešios partijos gavo 87,5 proc. mandatų.

Lyginant trejų savivaldybių tarybų rinkimų rezultatus, matyti, kad efektyvių (relevantinių) partijų skaičius išaugo nuo 5 – 6 iki aštuonių (1 lentelė).

1 lentelė. Politinių partijų rezultatai (mandatų pasiskirstymas) trejuose pastaruosiuose savivaldybių tarybų rinkimuose

Eil. Nr.	Partijos pavadinimas	Savivaldybių tarybų rinkimo metai			
		1995	1997	2000	Gautų mandatų skirtumas (1997-2000)
1.	TS/LK	428 (28,76)	493 (33,2)	199 (12,7)	-294
2.	LDDP	297 (16,9)	212 (14,28)	172 (11,01)	-40
3.	LKDP	247 (16,6)	180 (12,1)	99 (6,3)	-81
4.	LVP	104 (7,0)	84 (5,6)	209 (13,38)	+125
5.	LCS	74 (4,97)	135 (9,09)	173 (11,07)	+38
6.	LSDP	72 (4,8)	136 (9,16)	104 (6,6)	-32
7.	LLRA	69 (4,6)	56 (3,7)	53 (3,39)	-3
8.	LPKTS	56 (3,7)	20 (1,34)	27 (1,7)	+7
9.	LTS	49 (3,2)	23 (1,5)	13 (0,8)	-10
10.	LLS	40 (2,69)	54 (3,6)	166 (10,6)	+112

1 lentelės tęsinys.

Eil. Nr.	Partijos pavadinimas	Savivaldybių tarybų rinkimo metai			
		1995	1997	2000	Gautų mandatų skirtumas (1997-2000)
11.	LNPJLS (LNPJL)	16 (1,08)	9 (0,6)	6 (0,38)	-3
12.	TPP	14 (0,9)	3 (0,2)	1 (0,06)	-2
13.	LDP	9 (0,6)	7 (0,47)	9 (0,57)	+2
14.	Laisvės sąjunga	6 (0,4)	6 (0,4)	15 (0,96)	+9
15.	RP	5 (0,34)	Nedalyvavo	1 (0,06)	+1
16.	NP	2 (0,1)	0	Nedalyvavo	
17.	LŽP	0	Nedalyvavo	Nedalyvavo	
18.	LPA	Nedalyvavo	20 (1,34)	3 (0,19)	-17
19.	ND/MP (LMP)	Nedalyvavo	14 (0,9)	10 (0,64)	-4
20.	LRS	Nedalyvavo	7 (0,47)	7 (0,44)	0
21.	LŪP	Nedalyvavo	5 (0,33)	0	-5
22.	KDS	Nedalyvavo	5 (0,33)	16 (1,02)	+11
23.	LGLP	Nedalyvavo	0	Nedalyvavo	
24.	LRP	Nedalyvavo	0	Nedalyvavo	
25.	LLP	Nedalyvavo	0	0	0
26.	NS/SL	Nedalyvavo	Nedalyvavo	270 (17,28)	+270
27.	LLL	Nedalyvavo	Nedalyvavo	4 (0,25)	+4
28.	LNDP	Nedalyvavo	Nedalyvavo	2 (0,12)	+2
29.	LP "SD2000"	Nedalyvavo	Nedalyvavo	2 (0,12)	+2
30.	TLP	Nedalyvavo	Nedalyvavo	1 (0,06)	+1

Iš lentelėje pateiktų duomenų matyti, kad per penkerius metus savivaldybių tarybų rinkimuose jėgas išbandė 30 partijų. Antra, nei viena po 1995 m. įsteigta partija ryškesnių rezultatų nepasiekė, dažniausiai tai partijos, patenkančios į antrąjį arba trečiąjį dešimtuką. ⁶ Trečia, iš esmės didžiąją dalį mandatų pasidalija maždaug dešimt politinių partijų. Ketvirta, šiuose rinkimuose neliko dominuojančios partijos.

2. Rinkimų rezultatų prognozės, vertinimai, komentarai

Pirmieji rinkimų rezultatų vertinimai buvo vienareikšmiški – specialistų ar ekspertų (sociologų, politologų) prognozės nepasitvirtino. Tik aprius skelbiamų preliminarinių rezultatų sukeltoms aistroms, atkreiptas dėmesys, kad apie mandatų pasiskirstymą tarp partijų iš viso nekalbėta. Pažymėtina, kad, pirma, sociologų prognozės kaip visada buvo orientuotos į rinkėjų simpatijas ir prognozuojamas rinkėjų balsų pasiskirstymas (ne mandatų), antra, sociologų klausimo formuluotė aiškiai nebuvo “skirta” savivaldybių rinkimams (“Jeigu rytoj vyktų rinkimai į Seimą, už kurią partiją balsuotumėte?”), trečia, sociologiniai tyrimai atlikti iki rinkimų likus 2 – 3 savaitėms, o paskelbti iki jų likus savaitei, ketvirta, politologų prognozės dažniausiai susijusios su galimais politinių jėgų santykių, sąveikos bei kompozicijos partinėje sistemoje pasikeitimais dėl rinkimų rezultatų.⁷

Dėl minėtų išlygų, savaime suprantama, rinkimų prognozės ir rezultatai negalėjo būti “vienas prie vieno”, tačiau nebuvo ir smarkiai “prašauta pro šalį”.⁸

Prie veiksmų, galinčių padaryti didžiausią įtaką rinkimų rezultatams, ekspertai dažniausiai priskyrė: a) visuotinį nepasitenkinimą šalies socialine, ekonomine, ūkine padėtimi;⁹ b) tai, kad savivaldos rinkimuose (esant pakankamam “rinkimų intervalui” tarp parlamento ir savivaldybių rinkimų) Lietuvoje rinkėjai dažniausiai pasirenka įtakingiausią opozicinę partiją; c) šiuose, savivaldybių tarybų, rinkimuose rinkėjų apsisprendimą lemia ne ideologinės ar programinės partijų nuostatos, o kiti veiksniai (pvz., partijos lyderis (-iai), kandidatų sąrašas, žinomų žmonių pritraukimas); d) dėl to, kad savivaldybių rinkimai yra “grynai” proporciniai, rinkimų rezultatams rimtą įtaką gali daryti partijos elektorato lojalumas ir ištikimybė.

Pirmą kartą dalyvavusi rinkimuose NS/SL tikėjosi, kad peržengti rinkimų barjerą turėtų pavykti bent 30 apygardų. Partijos lyderiai vengė prognozuoti rinkimų rezultatus, tačiau sakė, kad NS/SL turėtų sėkmingiau pasirodyti ten, kur yra gana stiprūs jos skyriai.¹⁰ LVP ir KDS koalicija prieš rinkimus tikėjosi gauti 12 proc. mandatų (gavo 13,3) ir daryti įtaką dalijantis bent 20 merų postų. TS/LK taip pat vengė prognozuoti konkrečius rinkimų rezultatus, tačiau buvo įsitikinusi, kad pavyks viršyti sociologinių apklausų prognozuojamus rezultatus. LCS neslėpė

įsitikinimo, jog būtent jie yra vieni iš rinkimų lyderių. LDDP sakė tikinti, kad rinkimuose pavyks laimėti apie 300 mandatų (gavo 172). LLS taip pat neslėpė savo ambicijų ir tikėjosi gauti apie 10 – 15 proc. mandatų (t.y. apie 200; gavo 166 arba 10,6 proc.) ir pakovoti mažiausiai dėl 6 merų postų.¹¹ LSDP ir LKDP taip pat vengė prognozuoti konkrečius rinkimų rezultatus, tačiau LSDP leido suprasti, kad tikisi didesnės sėkmės, nei anksčiau, o LKDP – pasirodyti ne blogiau, nei prieš trejus metus.

Rinkimų rezultatų prognozės daugmaž atitiko jų vertinimus po rinkimų: partijos, kurios tikėjosi geresnių rezultatų nei pavyko pasiekti, juos vertino gana santūriai ir atvirkščiai. Didžiausiu ir, ko gero, vieninteliu rinkimų netikėtumu galima laikyti NS/SL pasirodymą – partija gavo daugiau, nei tikėjosi pati. Stebėtina realiai savo galimybes rinkimuose įvertino LVP, taip pat TS/LK. Reakcija paaiškęjus rinkimų rezultatams bei jų vertinimai leidžia teigti, kad LLS, LCS, LDDP ir LSDP tikėjosi geresnių rezultatų.

Respublikos Prezidentas V.Adamkus rinkimus vertino atsargiai.¹² Pasak Prezidento, tradicinėms parlamentinėms partijoms pavyko arba išsaugoti, arba net sustiprinti savo pozicijas. Jis nesutiko su teiginiu, kad “Lietuvos politinis laivas kryptelėjo į kairiąją pusę.” Rinkimus laimėjusią NS/SL Prezidentas įvertino, kaip “ne vieneriems rinkimams sukurta partiją” ir išreiškė viltį, kad socialliberalai veiks kaip atsakinga politinė jėga. Prezidentas taip pat atkreipė dėmesį, kad, nors ir praradę nemažą dalį rinkėjų pasitikėjimo, vis tik valdančioji TS/LK ir LKDP išsaugojo savo politinę įtaką. Ypač Prezidentas dėmesį atkreipė į tai, kad “kai kurios politinės jėgos rinkimų metu realias ir žmonėms skaudžias problemas pasiūlė spręsti nerealiais būdais, tačiau Lietuvos piliečiai jau dabar moka didelę kainą už nepagrįstus politinius pažadus.”

Priešingai nei Prezidentas V.Adamkus, Seimo pirmininkas V.Landsbergis rinkimų rezultatus įvertino kaip “smarkų kryptelėjimą į kairę” ir išvelgė eilinį “švytuoklės” principo veikimą. Jis priminė Vakarų politologų pastebėtą dėsningumą, kad po kompartijų pasitraukimo jos grįžta pakeistais pavadinimais. “Tai vadinamasis antrasis ešelonas, o numatant, kad gali tekti pasitraukti, yra kuriamas ir trečiasis ešelonas...” – sakė V.Landsbergis. Jis išreiškė susirūpinimą dėl bendrų rinkimų rezultatų: “kas išėjo į priekį ir kas pradeda duoti toną Lietuvos politiniam, ekonominiam, socialiniam gyvenimui”; V.Landsbergis LLS pavadino “pakankamai neaiškia”, o NS/SL ir LVP “neatrodančiomis konstrukty-

viomis politinėmis jėgomis, tai yra populistai, kuriems buvo svarbu pasiekti valdžios, kurie jos siekė demagogija ir dar negražesniais būdais, tiesiog papirkimu.”

Rinkimus laimėjęs NS/SL vadovas A. Paulauskas sakė, kad į pasiektą rezultatą partija žiūri atsakingai, o “atsakomybės jaučiama daugiau, nei euforijos.” Opozicinės LDDP lyderis Č. Juršėnas rinkimų rezultatus įvertino, kaip “sąmoningos visuomenės dalies protestą prieš dabartinę valdžią.” LDDP vadovai sakė esą patenkinti savo rezultatais, nes jie pasiekti didėjančios partinės konkurencijos sąlygomis. LVP lyderis R. Karbauskis sakė, kad partijos sėkmę rinkimuose lėmė teisinga rinkimų strategija, “atsisakius kairiųjų ir dešiniųjų spektaklio.” Jis pažadėjo, kad partijos rezultatai rudenį įvyksiančiuose Seimo rinkimuose bus dar geresni, tuomet bus galima pristabdyti ir eurointegracijos procesus.¹³

3. Keletas rinkimų kampanijos ypatumų

Vienas iš šios rinkimų kampanijos ypatumų – padidėjęs dėmesys kandidatų sąrašų sudarymui. Į pateiktus kandidatų sąrašus reikliai pažiūrėjo Vyriausioji rinkimų komisija (VRK), šiuo klausimu savo nuomonę pareiškė Valstybės saugumo departamentas.¹⁴

Prezidentas V. Adamkus prieš rinkimus parlamentines partijas paragino siekti, kad į kandidatų sąrašus nebūtų įtraukti neaiškos reputacijos interesų grupių bei kriminalinių struktūrų atstovai. Taip pat buvo atkreiptas dėmesys į tai, kad iki rinkimų visiškai nebuvo įgyvendintas Viešųjų ir privačių interesų derinimo įstatymas, būtent, nėra numatyta, kaip asmenys, kandidatuojantys į renkamas institucijas, turi deklaruoti savo viešuosius ir privačius interesus.¹⁵

Kita problema – asmenys kandidatų sąrašuose, nuo rinkėjų nuslėpę savo teistumo faktus.¹⁶ Dėl šios priežasties VRK iš sąrašų teko išbraukti 43 asmenis.¹⁷ Abiem atvejais (neaiškių interesų grupių, kriminalinių struktūrų skverbimosi į politiką, kandidatų biografijos faktų slėpimo nuo rinkėjų) dėmesys į politikos skaidrumo problemą atkreiptas visiškai pagrįstai: faktai parodė, kad partijų kandidatų atrankos mechanizmai (dažniausiai tai – etikos, procedūrų, priežiūros ir pan. komisijos) ne visada veikia idealiai. Partijų dinamiško augimo laiku, ir ypač prieš rinkimus, kai išauga domėjimasis politinėmis partijomis, į šias

problemas būtina pažvelgti itin atsakingai. Ypač tuo turėtų susirūpinti naujai susikūrusios partijos arba partijos, kurių populiarumas yra nepastovus – staiga išaugantis prieš rinkimus.

Rinkėjų nuomonei ir apsisprendimui suformuoti partijos naudojo įvairius būdus ir metodus. Palyginti su ankstesnėmis, rinkiminė kampanija buvo gyvesnė ir spalvingesnė. Kaip niekada partijos savo sąrašus stengėsi “papuošti” visuomenei žinomomis asmenybėmis, tačiau politikoje naujomis, jei ne atsitiktinėmis, figūromis. Kaip niekada anksčiau, šiuose savivaldybių rinkimuose dalyvavo daug Seimo narių.¹⁸

Deja, principiniams klausimams, partijų programinių nuostatų išaiškinimui dėmesio skirta nepakankamai. Tačiau nemažai partijų turėjo gana solidžiai parengtas rinkimines programas (pvz., TS/LK, LSDP, LDDP, LCS, LLS, LP “SD 2000”, NS/SL ir kt.), gal tik nebuvo didesnio poreikio su jomis supažindinti rinkėjus.¹⁹

Galbūt dėl pastarosios priežasties (abejingumo partijų programinėms nuostatoms) pirmą kartą rinkimuose iškilo politikų atsakomybės prieš rinkėjus, populizmo problemos (su ta pačia priežastimi galima sieti ir politinio radikalizmo apraiškas). Reikėtų pastebėti, kad į šią problemą atitinkamai reaguota tik paaiškėjus rinkimų rezultatams. Rinkiminės kampanijos, agitacijos metu dėl to rimtesnių kontrargumentų, atkirčio ar šiaip reakcijos nebuvo. Dažniausiai būdavo apsiribojama savigyra (pvz., “mes nežadame nerealių dalykų”, “pažadais nesimėtome”, “mūsų sąrašuose tik išbandyti ir žinomi žmonės”), praktiškai nekreipiant dėmesio į konkurentų naudojamą rinkiminę retoriką. Apskritai galima pasakyti, kad šiuose rinkimuose nevengta rinkėjų įtikinėti, pagalbą pasitelkiant “iškreiptų veidrodžių efektą”, t. y. tikrąsias savivaldos problemas apipinant didžiavalstybine partijų retorika (pvz., improvizuojant integracijos į ES ir NATO, net LR Konstitucijos “senumo” ir kitomis panašiomis problemomis) ir tai paverčiant savotišku atgrasos argumentu rinkėjams.

Rinkimuose ypatingo dėmesio sulaukė partijų finansavimo klausimai. Reikia pastebėti, kad tuo niekada taip nesidomėjo nei žiniasklaida (žurnalistiniai tyrimai, publikacijų ciklai, specialūs reportažai ir pan.), nei visuomenė. Šįkart neatsitiktinai ypatingo dėmesio sulaukė ir politinių partijų ryšiai su interesų grupėmis. Neatsitiktinai todėl, kad interesų grupės akivaizdžiai ir kur kas intensyviau ieško “išėjimo” į politinį lygmenį (aktyvėja integraciniai procesai tarp verslo ir politikos struktūrų), o partijoms aiškiai stinga lėšų ir finansinės paramos rinkiminėms

kampanijoms finansuoti. Pastarąjį faktą patvirtina rinkimuose išleistos lėšos: partijos finansiškai remiamos vangiai, joms trūksta pinigų, didžiąją dalį išlaidų sudaro dotacijos iš valstybės biudžeto, gautos pagal Politinių partijų ir organizacijų finansavimo įstatymą. Pavyzdžiui, daugiausiai iš valstybės biudžeto gavusios TS/LK (beveik 218 tūkst. Lt) rinkimų biudžetą sudarė maždaug 844 tūkst. Lt, LKDP – atitinkamai 77 tūkst. ir 175 tūkst., LDDP – 72 tūkst. ir 280 tūkst., ir t.t. Tuo tarpu partijų rinkiminės išlaidos gerokai viršija jų priešrinkiminius planus: TS/LK planoavo išleisti 400 tūkst. Lt, o išleido apie 816 tūkst., LCS – atitinkamai 500 tūkst. Lt ir 598 tūkst. Lt, LLS – 400 tūkst. Lt ir 625 tūkst. Lt, NS/SL – 250 tūkst. Lt ir 336 tūkst. Lt, LDDP – 100 tūkst. Lt ir 261 tūkst. Lt ir pan.

Iš viso 28 rinkimuose dalyvavusios partijos surinko 3 mln. 521 tūkst. 803 Lt, iš jų daugiausiai TS/LK (843740), LCS (659041), LLS (637284), NS/SL (354218), LDDP (280131) ir LKDP (175238).²⁰

Lietuvoje, kaip ir visame pasaulyje, partijos ir jų rėmėjai nelabai linkę atskleisti tarpusavio ryšius ir išpareigojimus, tačiau keleri rinkimai kai kuriuos apibendrinimus jau leidžia padaryti (juolab, kad šią problemą išspręsti palengvina partijas įpareigojantys savo finansinius šaltinius atskleisti galiojantys įstatymai, pirmiausia Politinių kampanijų bei Politinių partijų ir politinių organizacijų finansavimo įstatymai. Pirmia, dešiniąsias bei centro partijas mieliau remia stambiojo bei vidutinio verslo struktūros (pvz., AB “Achema”, AB “KLASCO”, AB “Vikonda”, AB “Vakarų pramonės ir finansų korporacija”), tuo tarpu kairiosios partijos, nesant stiprių profesinių sąjungų, lieka “nuskriaustos”; antra, rinkimuose finansiškai labiau linkstama remti tradicines, politikoje “įsitvirtinusias” partijas;²¹ trečia, anksčiau minėti teisės aktai akivaizdžiai drausmina tiek partijų veiklą, pritraukiant finansinius išteklius, tiek interesų grupes, pastarąsias paremiant (netolimoje praeityje iš privalomo finansinių šaltinių deklaravimo buvo tiesiog tyčiojama). Nepaisant to, partijų finansavimo skaidrumo problemos tebeegzistuoja.²² Priežastis paprasta – nuo partijų veiklą reglamentuojančių įstatymų priėmimo praėjo labai mažai laiko, jų taikymo spragos dar turėtų paaiškėti artimiausioje ateityje. Partijos savo lėšas pagal Politinių kampanijų finansavimo įstatymo nuostatas iš esmės deklaravo pirmą kartą, neskaitant prezidento rinkimų kampanijos.

Beje, šių rinkimų ypatumu ar net naujove galima laikyti tai, kad stambiausi partijų rėmėjai (AB “Achema”, AB “KLASCO”) finansiš-

kai parėmė ne vieną – dvi, bet keliolika partijų (viešai motyvuota “pama demokratinei politinei sistemai”).²³

4. Elektorato dinamikos įtaka partinės sistemos raidai

Lyginant su ankstesniais, šiuose rinkimuose rinkėjai buvo kur kas aktyvesni. Savivaldybių tarybų rinkimuose dalyvavusių rinkėjų nuošimtis gerokai viršijo tuos pačius rodiklius ne tik ankstesniuose savivaldybių rinkimuose, bet ir 1996 m. Seimo rinkimuose (2 lentelė).

2 lentelė. Rinkėjų aktyvumas 1990 – 2000 m. rinkimuose (parlamento ir savivaldybių)

Rinkėjai	Rinkimų data					
	1990	1992	1995	1996	1997	2000
Registruotų rinkėjų	2581359	2549952	2542717	2597530	2578583	2603380
Rinkimuose dalyvavo	1851313 (71,71)	1919073 (75,25)	1140220 (44,84)	1374673 (52,92)	1029716 (39,93)	1411099 (54,20)

Kai kas tai bandė aiškinti patobulėjusiomis arba pasikeitusiomis rinkimų technologijomis (pvz., gyvesne rinkimų kampanija, kandidatų “reitingavimo sistemos” įvedimu²⁴), tačiau esminėmis priežastimis, matyt, reiktų laikyti konkrečią priešrinkiminę konjunktūrą: ekonomines, socialines, ūkines ir kitas aplinkybes, Vyriausybės vykdomą politiką bei giluminius pokyčius partinėje sistemoje. Vadinasi, jei sutiksime, kad labai kintančios rinkėjų partinės preferencijos atspindi jų nepasitenkinimą esama padėtimi šalyje, tai išaugęs jų aktyvumas pirmiausia sietinas su pilietine pozicija, kaip galimybe tokią padėtį keisti.

Nemažą įtaką partinių preferencijų kitimui turėjo dinamiški ir labai koncentruoti pokyčiai partinėje sistemoje, be abejo, reiškę ir gana sudėtingą pasirinkimą rinkėjui. Jam reikėjo apsispręsti ir dėl ankstesniuose rinkimuose pripažinto vadinamojo “didžiojo penketo” politinių partijų, taip pat ir dėl vis didesnį populiarumą visuomenėje įgyjančių “naujųjų” arba iš esmės pasikeitusių partijų (pirmiausiai LLS, NS/SL ir LVP). Su tuo susijusios mažiausiai dvi išdavos, pirma, kaip niekada anksčiau rinkimuose išsisklaidė rinkėjų balsai (3 lentelė) ir, antra, pa-

neigtas teiginys, kad Lietuvoje partinė sistema yra linkusi evoliucionuoti link partinės sistemos su dominuojančia politine partija modelio.

3 lentelė. Rinkimų rezultatai 2000 m. savivaldybių rinkimuose

Eil. Nr.	Partijos pavadinimas	Gauta balsų	Gauta mandatų	Gauta balsų nuo dalyvavusių rinkėjų (%)	Gauta balsų nuo visų rinkėjų (%)
1.	NS/SL	224.925	270	15,93 (1)	8,63
2.	LLS	176.615	166	12,51 (2)	6,78
3.	TS/LK	159.163	199	11,27 (3)	6,1
4.	LCS	132.020	173	9,35 (4)	5,07
5.	LVP	127.815	209	9,05 (5)	4,9
6.	LDDP	120.622	172	8,54 (6)	4,63
7.	LSDP	99.250	104	7,03 (7)	3,81
8.	LKDP	68.996	99	4,88 (8)	2,65

Pastaba: a) pateikiami duomenys apie gautus rinkėjų balsus yra neoficialūs; b) koalicijų gauti balsai iš jų sudarančių narių skaičiaus nedalijami.

Pirmasis teiginys nepasitvirtina, jei lyginsime tris pirmąsias daugiausiai balsų paskutiniuosiuose dvejuose savivaldybių rinkimuose gavusias partijas.²⁵ Tačiau jei lyginsime pirmųjų aštuonių partijų (rinkimų favoritų) gautus rinkėjų balsus, tai yra visiškai akivaizdu: 1997 m. pirmosios aštuonios partijos surinko maždaug 862 000 arba 83,7 proc. visų rinkimuose dalyvavusių rinkėjų balsų, o 2000 m. – 1 106 490 arba 78,61 proc. balsų. Negana to, 1997 m. pirmosios šešios partijos (rinkimų favoritai) surinko 71 proc. balsų, tuo tarpu 2000 m. toks pat partijų skaičius gavo tik 66,6 proc. rinkėjų balsų. Kitaip tariant, anksčiau didesniąją dalį rinkėjų balsų pasidalindavo mažesnis partijų skaičius, nei šįkart.

Antrąjį teiginį komentuoti vargu ar reikia: nuo pat 1990 m. rinkimuose, nesvarbu kuriuose – parlamento ar savivaldybių, aiškia persvara nugalėdavo kuri nors viena partija. Šiuose rinkimuose tokio ryškaus atotrūkio tarp partijos – lyderio ir kitų partijų nėra, o skirtumas tarp rinkimus laimėjusios NS/SL ir pagal gautus rinkėjų balsus antroje vietoje atsidūrusios LLS nesiekia ir 50 000 balsų (4 lentelė). Tuo tarpu anksčiau toks atotrūkis būdavo išpūdingas, pavyzdžiui, 1992 m. tarp

Seimo rinkimus laimėjusios LDDP ir Sąjūdžio koalicijos gautų balsų skirtumas buvo daugiau kaip 400 000 balsų, gana didelis jis buvo ir po 1997 m. savivaldybių rinkimų – TS/LK antroje vietoje buvusią LDDP lenkė daugiau nei 200 000 balsų.

4 lentelė. Partijų rinkimuose (Seimo ir savivaldybių) gautų balsų vidurkis

Eil. Nr.	Partijos pavadinimas	Rinkimų metai ir gautų balsų skaičius					
		1992	1995	1996	1997	2000	Vidurkis
1.	TS/LK (1992 m. – LS koalicija)	393 500	315 000	409 585	331 000	159 163	321 649 (362 271) -
2.	LDDP	817 331	214 000	130 837	122 000	120 622	280 958 (321 042) -
3.	LKDP (1992 m. – koalicija)	234 368	185 000	136 259	102 000	68 996	145 324 (164 405) -
4.	LCS (LCJ)	46 908	59 000	113 333	92 000	132 020	88 652 (77.810) +
5.	LSDP	112 410	52 000	90 756	85 000	99 250	87 883 (85 041) +
6.	LLS (1992 m. – koalicija)	28 091	26 000	25 279	43 000	176 615	59 797 (30.592) +
7.	LVP (1992 m. – koalicija)	28 091	53 000	22 826	42 000	127 815	49 152 (36 479) +
8.	NS/SL					224 925	224 925

Pastabos: a) duomenys apie gautus rinkėjų balsus savivaldybių rinkimuose – neoficialūs, 1995 ir 1997 m. rezultatai "suapvalinti"; b) koalicijų gauti balsai proporcingai jos narių skaičiui nedalijami; c) simboliai "-" arba "+" reiškia gaunamų balsų vidurkio padidėjimą arba sumažėjimą po paskutiniųjų rinkimų; d) skliausteliuose nurodyti skaičiai – gaunamų balsų vidurkis, neskaitant 2000 m. savivaldybių rinkimų rezultatų.

Stabilus elektoratas užtikrina stabilią ir nesunkiai prognozuojamą partinės sistemos raidą. Deja, iki šiol tuo pasigirti Lietuvoje negalėjome. Dėl vertybių visuomenėje perkainojimo partijos iki šiol ieško savo identiteto, dažnai koreguoja savo programines nuostatas, jų laikysenai priimamų politinių sprendimų atžvilgiu stinga pastovumo. Dėl šių priežasčių rinkėjui sudėtinga save identifikuoti su viena ar kita politine

jėga. Pastaruoju metu, sumažėjus partinės sistemos poliarizacijai bei slopstant priešprieša grįstai konkurencijai, rinkėjų apsisprendimą, ko gero, stipriausiai veikia didėjanti partinės sistemos fragmentacija.²⁶

Iki šiol laikyta, kad pakankamai didelį ir apibrėžtą elektoratą turėjo daugiausiai trys partijos, būtent, TS/LK, LKDP ir LDDP. TS/LK elektoratas iki šiol "svyravo" maždaug tarp 300 000 – 400 000. Jį partijai pavyko palyginti ilgai, nuo pat 1992 m., išsaugoti. Tačiau tik iki šių savivaldybių rinkimų. Stabiliu laikytas LKDP elektoratas partijai jau seniai turėjo kelti rūpestį – kiekvienuose rinkimuose jis labai (maždaug 45 000) sumažėdavo ir jo "ribos" buvo gana neaiškios. Panašiai atsitiko ir šiuose rinkimuose – elektoratas sumažėjo maždaug 35 000, ir partija atsidūrė ties ne itin malonia "5 proc." riba. LDDP elektoratas, anksčiau smarkiai mažėjęs, paskutiniuosiuose trejuose rinkimuose nusistovėjo gana aiškiai apibrėžtose ribose. Tai, ko gero, šiuo metu lengviausiai identifikuojamas elektoratas dėl jo "išalimo" tarp 130 000 – 120 000.

Antrosios grupės "senųjų" partijų – LCS, LSDP ir LLS – elektoratui būdingi nedideli svyravimai, išskyrus LSDP elektoratą 1992 – 1995 m. rinkimuose ir LLS elektorato išaugimą po pastarųjų savivaldybių rinkimų. LCS ir LSDP elektoratą galima laikyti stabiliai augančiu. LCS pagal šį rodiklį po paskutiniųjų rinkimų pirmą kartą pavyko aplenkti ne tik LKDP, bet ir LDDP; LSDP taip arti prie LDDP priartėti pavyko pirmą kartą. LVP bent iki šiol buvo galima laikyti "savivaldybių rinkimų" partija: jos rezultatai tokiuose rinkimuose akivaizdžiai geresni, nei Seimo (4 lentelė).

NS/SL, LVP ir LLS rezultatai rinkimuose daugelio įvertinti kaip netikėti. Toks vertinimas siejamas ir su kita išvada: tradicinės partijos žlugo, neteko patrauklumo, o krizės ištikta partinė sistema prarado savo stabilumą.

Su tokiu teiginiu, be abejo, galima sutikti tik iš dalies. Pirmą rinkimų rezultatai parodė, kad vadinamosios "senosios" partijos ir toliau išliko konkurencingos; antra, į jų tarpą įsiterpti pavyko tik vienai "naujajai" partijai (NS/SL); trečia, LLS ir LVP rezultatai vertintini ne kaip "naujųjų" partijų pasiekimas, o kaip anksčiau sukurtų partijų sugebėjimas prisitaikyti ir konkuruoti smarkiai kintančioje partinėje sistemoje.²⁷

Vienareikšmiškai reikėtų konstatuoti visiškai kitą faktą: Lietuvos partinė sistema įžengė į kokybiškai naują savo raidos etapą. Savivaldy-

bių rinkimus galima laikyti formaliu šių procesų atskaitos tašku. Tarp-rinkiminis periodas, rinkimų procesas, taip pat valdžiosios partijos bei opozicijos statuso suvokimas parodė, kad partijos sunkiai susitvarkė su iškilusiais uždaviniais: tiek vidiniais (vidinė partinė demokratija, partinio elito ir priimamų sprendimų vykdymo kontrolė, programinis adekvatumas vykdomai politikai (beje, ir atvirkščiai), partijos resursų atsinaujinimas ir t.t.), tiek išoriniais (partinė konkurencija ir bendradarbiavimas).²⁸ Šių procesų išdava – nuo 1992 m. partinėje sistemoje įsitvirtinusio “didžiojo penketo” atnaujinimas, į jų tarpą įsiveržiant NS/SL, LLS ir LVP.²⁹ Tačiau tai nereiškia per keliolika metų nusistovėjusios (tam tikra prasme – ir “sustabarėjusios”) partinės sistemos žlugimo ar krizės.

Kaita arba kiekvienas atsinaujinimas susijęs ne tik su politinių veikėjų, bet ir su jų santykių pasikeitimais. Šie pasikeitimai susiję ir su pačia svarbiausia problema, kuri gali tapti rimtu ne tik partinės sistemos stabilumo, bet ir bendro politinio stabilumo valstybėje išbandymu. Tai – esminiai visuomenės pripažinimo ir paramos partijoms pokyčiai. Kitaip tariant, daugmaž nusistovėjęs ir bandęs save su atitinkamomis partijomis identifikuoti elektoratas po šitų rinkimų “apsivertė aukštyr kojomis”. Artėjant Seimo rinkimams, tai nėra pats geriausias ženklas.

Pagal paskutiniųjų rinkimų rezultatus ir jų pasekmes konkrečias partijas remiantį elektoratą apibrėžti labai sunku. Nepaisant ženklių rinkėjų orientacijų pokyčių bei partinės sistemos transformacijos, tai padaryti įmanoma, jei įvertinsime trejų paskutiniųjų rinkimų rezultatus³⁰ (5 lentelė).

5 lentelė. Partijų “stabilaus elektorato ribų” identifikavimas

Eil. Nr.	Partijos pavadinimas	Savivaldybių rinkimų metai ir gautų balsų skaičius			
		1996	1997	2000	Elektorato ribų kaita
Partijos, kurių elektoratą galima laikyti mažėjančiu					
1.	TS/LK	409585	331000	159163	- 211129
2.	LKDP	136259	102000	68996	- 50133

NB: 1) pastaruoju metu TS/LK elektorato ribos yra maždaug 150000 – 250000 rinkėjų, yra nemažas jų plėtimosi potencialas; LKDP elektoratas – nuo 70000 – iki 130000; 2) partijų elektoratas mažėja: TS/LK – “šuoliuojančiai”, LKDP – “dėsningai”.

5 lentelės tęsinys.

Eil. Nr.	Partijos pavadinimas	Savivaldybių rinkimų metai ir gautų balsų skaičius			
		1996	1997	2000	Elektorato ribų kaita
Partijos, kurių elektoratą galima laikyti stabilium arba nuosekliai didėjančiu					
3.	LDDP	130837	122000	120622	- 5796 (vid. 124486)
4.	LSDP	90756	85000	99250	+ 11372 (vid. 91668)
5.	LCS	113333	92000	132020	+ 29354 (vid. 112451)

NB: 1) pastaruoju metu LDDP elektoratas yra 120000 – 130000; LSDP – 80000 – 100000; LCS – 90000 – 130000; 2) partijų elektoratui būdingas stabilumas, LCS ir LSDP – laipsniškas pricaugis.

Partijos, kurių elektoratą galima laikyti didėjančiu					
6.	LVP	22826	42000	127815	+ 95402
7.	LLS	25279	43000	176615	+ 142476
8.	NS/SL			224925	224925

NB: 1) partijų elektoratas nėra apibrėžtas, jam būdingas „sprogstamas“ augimas; 2) partijų elektorato staigus išaugimas sietinas su alternatyvų politikoje ir partinėje sistemoje paaiskėja; 3) NS/SL sėkmė rinkimuose neturi precedento, elektoratas neapibrėžtas, nepatikrintas ir, galima spėti, nestabilus, t.y., atcinančiuose rinkimuose galintis ir mažėti, ir išaugti.

Pastaba: a) duomenys apie gautus rinkėjų balsus savivaldybių rinkimuose – neoficialūs, 1995 ir 1997 m. rezultatai „suapvalinti“; b) „stabilaus elektorato ribos“ nustatomos: (1) apskaičiuojamas paskutiniuose šio dvejuose rinkimuose gautų balsų vidurkis, kuris (2) lyginamas su paskutiniuosiuose rinkimuose gautais balsais.

Iš pateiktų duomenų matyti, kad iki šiol dvi pagrindinės dešiniojos partijos – TS/LK ir LKDP – susiduria su paramos visuomenėje mažėjimu. Į partijų atnaujinimą joms reikėtų žiūrėti kaip į strateginį tikslą. Nepaisant to, partijų, pirmiausia TS/LK, elektorato ribos bei jų plėtimosi (atsinaujinimo) galimybės išlieka neblogos, nes nuo 1996 m. partijos susijusios su valdančiųjų statusu. Rimta kliūtis partijoms gali tapti augantis bendras rinkėjų aktyvumas.

Partinę sistemą stabilizuojančiu veiksmu galima laikyti tris „senąsias“ partijas – LDDP, LSDP ir LCS. Į rinkėjų paramos mažėjimą pir-

miausiai dėmesį turėtų atkreipti LDDP – ji tirpsta net ne nuo 1996 m. Ir nepaisant to, kad partija visą laiką vertinta kaip pagrindinė opozicinė jėga. Tiesa, jos elektoratui iš tiesų būdingas pastovumas ir aiškos ribos, tačiau, kaip minėta anksčiau, jis “išalęs” ties pavojaus riba.³¹ Tuo tarpu LSDP ir LCS elektoratas yra augantis ir po paskutiniųjų rinkimų jo prieaugis viršijo iki tol partijas rėmusio elektorato vidurkį. Dėl to gana netikėtai buvo po rinkimų partijų vadovų padaryti pareiškimai dėl jų galimybių toliau vadovauti partijoms.³² Šios partijos, jei galvoja apie perspektyvas ir Seimo rinkimus, turėtų skaičiuoti ne savivaldybių rinkimuose gautus mandatus, o partijų visoje Lietuvoje surinktus balsus.³³ Juo labiau, kad LSDP ir LCS susiduria su stipria konkurencija ir ideologiniu spaudimu iš abiejų dinamiškai kintančios partinės sistemos pusių. Tokiomis sąlygomis išlaikytą elektorato augimo tendenciją galima laikyti net netikėtumu.

Kartu paėmus, penkios “senosios” partijos – TS/LK, LKDP, LDDP, LSDP ir LCS – gavo 41,1 proc., tuo tarpu trys “naujosios” partijos – NS/SL, LLS ir LVP – gavo beveik tiek pat, t.y., 37,5 proc., visų rinkimuose dalyvavusių rinkėjų balsų. Pastarųjų partijų rezultatus sunku įvertinti dėl jų “sprogstamo efekto” bei “vienakartiškumo”. Dar sunkiau įvertinti pagal elektorato stabilumo kriterijus, ir tai bus gana sudėtinga užduotis, prognozuojant Seimo rinkimų rezultatus bei jų įtaką partinės sistemos raidai. Beje, šių partijų elektorato augimas išsaugotas visuose savivaldybių rinkimuose (6 lentelė).

6 lentelė. Partijų elektorato dinamika savivaldybių rinkimuose

Eil. Nr.	Partijos pavadinimas	Savivaldybių rinkimų metai ir gautų balsų skaičius			
		1995	1997	2000	Rinkėjų pasirinkimo (prioriteto) dinamika
1.	NS/SL			224 925	224 925
2.	LLS	26 000	43 000	176 615	+ 142 115
3.	LVP	53 000	42 000	127 815	+ 80 315
4.	LCS	59 000	92 000	132 020	+ 56 520
5.	LSDP	52 000	85 000	99 250	+ 30 750
6.	LDDP	214 000	122 000	120 622	- 47 378
7.	LKDP	185 000	102 000	68 996	- 74 504
8.	TS/LK	315 000	331 000	159 163	- 163 837

Pastaba: a) duomenys apie gautus rinkėjų balsus savivaldybių rinkimuose – neoficialūs, 1995 ir 1997 m. rezultatai “suapvalinti”; b) “stabilus elktorato ribos” nustatomos: (1) apskaičiuojamas paskutiniuosiuose dviejuose rinkimuose gautų balsų vidurkis, kuris (2) lyginamas su paskutiniuosiuose rinkimuose gautais balsais.

5. Nuo savivaldybių link Seimo rinkimų: rinkimų rezultatai kaip partinėje sistemoje vykstančių procesų indikatorius

Ar šiuos savivaldybių rinkimus galime laikyti generaline Seimo rinkimų repeticija? Pasirodo, nuomonės šiuo klausimu taip pat išsiskyrė.

Seniai įrodyta - kiekvieni rinkimai “kresteli” ne tik partinę sistemą, bet ir ekonominius, socialinius, finansinius bei kitus šalyje vykstančius procesus. Tai verčia partijas – svarbius valstybėje vykstančių politinių procesų dalyvius - susitelkti ir revizuoti anksčiau vykdytą politiką. Partijos peržiūri savo programas, tobulinamos partijų strategijos bei taktika (ir ne tik rinkiminės), pritraukiami nauji kandidatai, kritiškiau vertinama ankstesniojo partijos elito veikla, peržiūrimas sprendimų priėmimo ir jų vykdymo kontrolės procesas partijos viduje, tobulinami partijų centrinių struktūrų ryšiai su periferinėmis organizacijomis ir t.t.

Visa tai buvo galima pastebėti partijų elgesyje ir prieš šituos rengimus. Ne viena rimtai rinkimams besirengianti partija iš esmės peržiūrėjo ankstesniąją savo politiką, programines nuostatas, atliko tiek žmonių, tiek finansinių partijos išteklių auditą. Taigi šia prasme partijos ruošėsi ne tik šiems, bet ir ateityje įvyksiantiems rinkimams. Juo labiau, kad dažnai partijos ir neneigdavo fakto, kad šiuose rinkimuose dalyvaujama, o galvojama apie Seimo rinkimus.

Partijų dalyvavimas savivaldos institutų rinkimuose svarbus tuo, kad juose pasveriamas partijų geografinis politinis potencialas, akivaizdžiai atskleidžiantis partijos stipriąsias bei silpnąsias puses regionuose.³⁴ Partijos pasitikrina, kaip jos yra legitimuotos atskiruose periferiniuose taškuose. Kita vertus, tai paskata suaktyvinti savo veiklą partijų vietiniams skyriams, o jie Lietuvoje dažnai vegetuoja.³⁵

Treji savivaldybių rinkimai išryškino partijas, kurios potencialiai gali konkuruoti visoje šalyje. Deja, tokių partijų nėra daug: LDDP, TS/LK, LKDP, LSDP, LCS, LLS ir NS/SL (7 lentelė).

7 lentelė. Partijų geografinis rinkiminis pajėgumas

Partijos pavad.	1995			1997			2000		
	Kėlė kand.	Gavo mandat.	Negavo mandat.	Kėlė kand.	Gavo mandat.	Negavo mandat.	Kėlė kand.	Gavo mandat.	Negavo mandat.
LDDP	56	55	-1	55	53	-2	60	55	-5
TS/LK	55	54	-1	56	56	0	60	57	-3
LKDP	53	52	-1	54	52	-2	57	46	-11
LVP	43	40	-3	33	25	-8	49	47	-2
LSDP	44	33	-11	54	47	-7	58	39	-19
LCS	31	31	0	42	38	-4	60	48	-12
LPKTS	32	28	-4	12	11	-1	37	20	-17
LTS	38	27	-11	32	10	-22	18	2	-16
LLS	26	18	-8	30	16	-14	60	52	-8
LLRA	11	9	-2	8	7	-1	8	6	-2
LNPJLS	7	6	-1	9	3	-6	8	3	-5
LDP	12	6	-6	8	4	-4	9	2	-7
TPP	16	3	-3	2	1	-1	1	1	0
NP	5	2	-3	2	0	-2	-	-	-
Laisvės saj.	2	1	-1	1	1	0	5	3	-2
LŽP	2	0	-2	-	-	-	-	-	-
LPA				4	4	0	2	1	-1
ND/MP				29	9	-20	25	6	-19
LRS				3	0	-3	2	2	0
LŪP				12	1	-11	8	0	-8
KDS				4	2	-2	25	19	-6
LGLP				1	0	-1	-	-	-
RP				1	0	-1	5	1	-4
LLP				2	0	-2	1	0	-1
NS/SL							60	60	0
LLL				-	-	-	2	1	-1
TLP							21	1	-20
LP									
SD2000							38	2	-36
LNDP							9	1	-8
LSP				2	0	-2	2	0	-2
Ref.P				1	0	-1	-	-	-
LTP				-	-	-	1	0	-1

Pastaba: koalicijos gauti mandatai padalijami atitinkamoms partijoms.

Iš 7 lentelėje pateiktų duomenų matyti, kad konkurencingos nacionaliniu mastu yra “senosios” partijos, kurios jau anksčiau buvo sukūrusios savo partinių struktūrų “tinklą” visoje šalyje. LLS savo struktūras visoje Lietuvoje sukūrė prieš pat rinkimus,³⁶ NS/SL rezultatas – kandidatų pateikimas į savivaldybių tarybas visose rinkimų apygardose – taip pat neturintis precedento.

Naujai sukurtos partijos pirmiausiai susiduria būtent su partinių struktūrų stokos problema visuose Lietuvos regionuose. Vargu ar galima tikėtis partijai sėkmės rinkimuose, neturint bent minimalių kandidatų palaikymo komandų. Savivaldos rinkimai į šią aplinkybę kai kurias partijas privertė atsižvelgti, ir jos tapo akivaizdžiomis regioninėmis partijomis (pvz., LLRA, LRS, Laisvės sąjunga), kitos (ypač tai aktualu “naujosioms”) partijos akivaizdžiai pervertina savo jėgas ir neatsisako pretenzijų konkuruoti platesniu mastu. Tačiau rinkimų rezultatai visados parodo, kad tokių partijų atstovų išrenkamumo procentas yra labai žemas. Paskutiniai savivaldybių rinkimai šį teiginį tik patvirtino – daugumos partijų atstovų išrenkamumas buvo labai žemas (18 partijų arba 60 proc. nuo visų kada nors savivaldybių rinkimuose dalyvavusių partijų pagal šį rodiklį nepakyla aukščiau 50 proc. ribos) (8 lentelė).

8 lentelė. Partijų atstovų išrenkamumas savivaldybių rinkimuose (1995, 1997, 2000 m.)

Eil. Nr.	Partijos pavadinimas	Efekttyvumo koeficientas (%)
1.	NS/SL	100
2.	TS/LK	97,66
3.	LDDP	95,3
4.	LKDP	91,46
5.	LVP	89,6
6.	LCS	87,96
7.	LPA	83,3
8.	LLRA	81,48
9.	LSDP	76,2
10.	LLS	74,13

8 lentelės tęsinys.

Eil. Nr.	Partijos pavadinimas	Efektivumo koeficientas (%)
11.	KDS	72,4
12.	Laisvės sąjunga	62,5
13.	LLL	50
14.	LNPJLS	50
15.	LTS	44,3
16.	LDP	41,37
17.	LRS	40
18.	LPKTS	38,27
19.	LMP	27,7
20.	RP	16,6
21.	LNDP	11,1
22.	LP "SD2000"	5,2
23.	LŪP	5
24.	TLP	4,7
25-30	LSP, LRP, LTP, LLP, LGLP, LŽP	0

Regioninio pajėgumo patikrinimas ir savo galimybių įvertinimas prieš artėjančius Seimo rinkimus partijoms tampa tiesiog būtinybe. Nacionalinių rinkimų statusas – parlamento, prezidento ar savivaldybių – savaime daro tam tikrą įtaką rinkėjų aktyvumui. Turint omenyje, kad po paskutiniųjų rinkimų rinkėjų aktyvumas "pajudėjo" kylančia kreive, galima tikėtis dar didesnio jo išaugimo Seimo rinkimuose. Tokiu atveju privilegijuotoje padėtyje atsidurtų partijos, turinčios organizacines struktūras ir galinčios "pritraukti" rinkėjus visoje šalyje. Regioninės partijos gali tikėtis sėkmės nebent vienmandatėse apygardose. Beje, su panašia problema gali susidurti ir partijos, kurios tampa "kaimietiškomis" arba "miestietiškomis". Prie pirmųjų jau dabar galime priskirti LVP, LKDP, tai vis labiau gresia ir LDDP. Su "miestietiško" problema gali susidurti LLS, trejuose didžiausiuose miestuose gavusi net 53 proc. rinkėjų balsų (o Vilniuje ir Klaipėdoje – 43,9 proc.).

Partijos jau dabar gali įvertinti savo pajėgumą regionuose pagal du kriterijus, būtent pagal laimėtų merų postų skaičių ir pagal tai, kaip partijos pasiskirsto apygardose pagal laimėtas vietas (9 lentelė).

9 lentelė. Partijų pasidalintos vietos rinkimų apygardose

Eil. Nr.	Partijos pavad.	1 vicia	2 vicia	3 vicia	4 vicia	5 vicia	6 vicia	7 vicia	8 vicia	9 vicia
1.	NS/SL	15	22	14	4	2	2	1	-	-
2.	LVP	15	9	11	4	2	4	1	-	-
3.	TS/LK	8	11	15	11	3	3	6	-	-
4.	LDDP	8	8	11	10	9	4	4	-	1
5.	LCS	5	13	6	7	3	7	4	1	2
6.	LLS	5	9	9	14	4	2	5	4	-
7.	LSDP	2	5	4	4	5	8	6	3	1
8.	LKDP	2	3	5	6	8	6	9	5	2

Vietų pasidalijimas leidžia nustatyti, kurie partijos skyriai yra silpnėsi, kurie stipresni, iškovoti merų postai partijoms suteikia tam tikrų pranašumų ir iniciatyvą prieš Seimo rinkimus. Žinoma, esant dviem sąlygoms — meras turi būti arba populiarus ir žmonių mėgstamas („geras ūkininkas“), arba partija turi būti oponuojanti centrinei valdžiai; arba ir tai, ir tai.³⁷

Rinkimuose patikrinamas ne tik partijų konkurencingumo, bet ir jų koalicinio bendradarbiavimo potencialas.³⁸ Išsisklaidę rinkėjų balsai išplėtė relevantinių partijų ratą, tuo pačiu išaugo partinės sistemos fragmentacijos laipsnis. Paaiškėjus rinkimų rezultatams politikai iškart pajuto, kad partinė konkurencija jau artimiausiu metu turėtų paaštrėti. Vadinasi, būtina siekti sutarimo ir rasti galimo bendradarbiavimo partnerius. Rinkimai suteikė naują impulsą ne kartą Lietuvoje žlugusiai koalicinei politikai.³⁹

Savivaldybių rinkimų rezultatai ir ypač po to sekęs savivaldos institutų formavimas tokias tendencijas partinėje sistemoje dar labiau sustiprino. Išsisklaidę rinkėjų balsai reiškė, kad savivaldybių deputatų mandatus gavo kur kas daugiau partijų atstovų nei anksčiau. Tik aštuoniose savivaldybėse absoliučią balsų daugumą pavyko iškovoti vienai partijai (1997 m. – septyniose).⁴⁰ Visose kitose savivaldybėse partijos, siekdamos gauti mero postą, privalėjo ieškoti sutarimo būdų su kitomis partijomis (10 lentelė).

Po šitų rinkimų visiškai buvo akivaizdu, kad vienai partijai merų postai neatiteks absoliučioje savivaldybių daugumoje (1997 m. TS/LK savo merus turėjo 25, 1995 m. – 38 savivaldybėse). Optimistiniais

skaičiavimais, buvo galima tikėtis, kad be problemų darbingas koalicijas pavyks sudaryti: 11 savivaldybių iš 2 partijų, 22 – iš 3, likusiose – iš 4 ir daugiau partijų, o tai reiškia tam tikras partijų sutarimo dėl merų postų komplikacijas.

10 lentelė. Rinkimų rezultatai, partinė parama ir išrinkti merai (rinkimai vyko 2000 03 31 – 04 13)

Rinkimų apygarda	Iš viso mandatų	Gavo daugiausiai mandatų	Dėl mero kandidatūros sutarė (valdančioji koalicija)	Mero išrinktas
Akmenės r. Nr.1	25	LTS – 9	Visuotinė partijų parama	A.Lupcika (LTS)
Alytaus m. Nr.2	27	NS/SL – 6	NS/SL+LCS+LSDP	V.Kirkliauskas (NS/SL)
Alytaus r. Nr.3	25	TS/LK – 7	LDDP+TS/LK+LLS+LKDP+LCS	V.Baravykas (LDDP)
Anykščių r. Nr.4	25	LDDP – 8	LDDP+LVP+NS/SL+LSDP	L.Alesionka (LDDP)
Birštono m. Nr.5	21	LSDP – 11	Absoliuti LSDP dauguma	A.S.Zenkevičius (LSDP)
Biržų r. Nr.6	25	LVP+KDS – 9	LVP+KDS+LSDP	V.Zurba (LVP)
Druskininkų m. Nr.7	25	LDDP, LCS – po 6	LDDP+NS/SL+ND/MP+LSDP+?	R.Malinauskas (LDDP)
Elektrėnų Nr.8	25	LCS, NS/SL – po 6	Plati partijų parama	K.Vaitukaitis (LCS)
Ignalinos r. Nr.9	25	LVP – 15	Absoliuti LVP dauguma	B.Ropė (LVP)
Jonavos r. Nr.10	27	LVP – 9	LCS+NS/SL+LDDP+LSDP+LLS+LNPJLS	E.Sinkevičius (LCS)
Joniškio r. Nr.11	25	LCS – 7	LCS+NS/SL+LDDP	V.Bandžiukas (LCS)
Jurbarko r. Nr.12	25	LVP – 9	LVP+KDS+NS/SL+LLS (plati partijų parama)	A.Zairys (LVP)
Kaišiadorių r. Nr.13	25	LLS – 5	LLS+TS/LK+LKDP+?	J.Matulėvičius (LLS)

10 lentelės tęsinys.

Rinkimų apygarda	Iš viso man- datų	Gavo daugiausiai mandatų	Dėl mero kandi- datūros sutarė (val- dančioji koalicija)	Mero išrinktas
Kalvarijos Nr.14	21	LDP – 6	LDP+NS/SL+ LVP+KDS+ LDDP+LSDP	J.Dzirmėika (LDP)
Kauno m. Nr.15	41	Laisvės sąjunga – 11	Laisvės sąj.+ NS/SL+LNPJLS	V.Šustauskas (Laisvės sąj.)
Kauno r. Nr.16	27	TS/LK+ LPKTS – 6	LDDP+NS/SL +ND/MP+LSDP+ LVP+KDS+ LNPJLS	P.Mikėlionis (LDDP)
Kazlų Rūdos Nr.17	21	LCS – 8	LCS+LVP+KDS+ LSDP+NS/SL+ LDDP (plati partijų parama)	V.Kazlas (LCS)
Kelmės r. Nr.18	25	LDDP – 6	LDDP+NS/SL+ LVP	Z.Mačėrnis (LDDP)
Kėdainių r. Nr.19	27	NS/SL – 19	Absoliuti NS/SL dauguma	V.Muntianas (NS/SL)
Klaipėdos m. Nr.20	31	LLS – 10	Plati partijų parama	E.Gėntvilas (LLS)
Klaipėdos r. Nr.21	25	NS/SL, LLS – po 4	NS/SL+LCS+ LLS+?	R.Vaitėkūnas (NS/SL)
Kretingos r. Nr.22	25	LVP+KDS – 5	LDDP+NS/SL+ LLS+LCS+ND/MP	V.Kubilius (LDDP)
Kupiškio r. Nr.23	25	LVP – 9	LVP+LCS+LDDP+ LLS+NS/SL (plati partijų parama)	L.Apšėga (LVP)
Lazdijų r. Nr.24	25	TS/LK – 6	LDDP+LSDP+ LVP+LCS+LLS	J.Matulevičius (NS/SL)
Marijampolės Nr.25	27	NS/SL, LDDP – po 5	LDDP+LSDP+ LCS+LVP+KDS	V.Brazys (LDDP)
Mažeikių r. Nr.26	27	NS/SL – 7	NS/SL+LDDP+ LSDP	V.Macevičius (NS/SL)
Molėtų r. Nr.27	25	LKDP – 10	LKDP+TS/LK+?	V.Stundys (LKDP)

10 lentelės tęsinys.

Rinkimų apygarda	Iš viso mandatu	Gavo daugiausiai mandatu	Dėl mero kandidatūros sutarė (valdančioji koalicija)	Mero išrinktas
Neringos m. Nr.28	21	TS/LK – 16	Absoliuti TS/LK dauguma	S.Mikėlis (TS/LK)
Pagėgių Nr.29	21	LVP – 6	LVP+LCS+LDDP+NS/SL+LSDP	V.Mišcikas (LVP)
Pakruojo r. Nr.30	25	LDDP – 10	LDDP+NS/SL+LVP (plati partijų parama)	J.Juozapaitis (LDDP)
Palangos m. Nr.31	21	NS/SL – 5	LLS+NS/SL+LDDP+LSDP	R.Palaitis (LLS)
Panevėžio m. Nr.32	31	TS/LK – 7	LCS+LDDP+NS/SL+LSDP	V.Jakštas (LCS)
Panevėžio r. Nr.33	25	LVP – 7	LVP+LCS+LLS+LDDP+NS/SL	A.Pckeliūnas (LVP)
Pasvalio r. Nr.34	25	TS/LK+LPKTS – 6	NS/SL+LDDP+LVP+LSDP+LCS	A.J.Petronis (NS/SL)
Plungės r. Nr.35	25	LLS – 5	LLS+TS/LK+LKDP+NS/SL	V.Jonutis (LLS)
Prienų r. Nr.36	25	NS/SL – 5	NS/SL+LDDP+LCS+LVP+?	A.Gustaitis (NS/SL)
Radviliškio r. Nr.37	27	NS/SL – 6	LSDP+NS/SL+LLS+LKDP+LCS	V.Simėlis (LSDP)
Raseinių r. Nr.38	25	NS/SL – 6	LSDP+LVP+LLS+TS/LK+LPKTS+LDDP+KDS+LCS	J.Elzbergas (LSDP)
Rietavo Nr.39	21	LVP – 5	Visuotinė partijų parama	A.Černeckis (LCS)
Rokiškio r. Nr.40	25	LDDP – 6	LVP+LSDP+LCS+NS/SL+TS/LK	V.Kanopa (LVP)
Skuodo r. Nr.41	25	LVP, LKDP – po 5	LKDP+LCS+TS/LK+LLS+?	L.Žukauskas (LKDP)
Šakių r. Nr.42	25	LVP – 8	LVP+LCS (plati partijų parama)	J.Puodžiukaitis (LVP)

10 lentelės tęsinys.

Rinkimų apygarda	Iš viso mandatų	Gavo daugiausiai mandatų	Dėl mero kandidatūros sutarė (valdančioji koalicija)	Mero išrinktas
Šalčininkų r. Nr.43	25	LLRA – 18	Absoliuti LLRA dauguma	J.Rybak (LLRA)
Šiaulių m. Nr.44	31	NS/SL – 10	NS/SL+LCS+LDDP	V.Stasiūnaitė (NS/SL)
Šiaulių r. Nr.45	27	LVP+KDS – 12	LDDP+NS/SL+LVP+KDS (plati partijų parama)	R.Jakutis (LVP)
Šilalės r. Nr.46	25	TS/LK – 7	LDDP+TS/LK+LLS+LKDP	O.Šarmavičius (LDDP)
Šilutės r. Nr.47	27	LVP – 7	NS/SL+LCS+LDDP	A.Balčytis (NS/SL)
Širvintų r. Nr.48	25	LVP – 13	Absoliuti LVP dauguma	V.Šimonėlis (LVP)
Švenčionių r. Nr.49	25	NS/SL – 10	NS/SL+ND/MP+LLRA+LCS+LVP	V.Vigelis (NS/SL)
Tauragės r. Nr.50	27	NS/SL – 5	LDDP+LKDP+LLS+LVP+KDS+LSDP+LCS	V.Kovšovas (LDDP)
Telšių r. Nr.51	27	NS/SL – 6	NS/SL+LDDP+LVP+KDS+LSDP	D.Rupšys (NS/SL)
Trakų r. Nr.52	25	LLRA – 6	LCS+LSDP+LKDP+TS/LK+ND/MP	S.Raščiauskas (LCS)
Ukmergės r. Nr.53	27	LVP – 6	LVP+NS/SL+LDDP+LCS	J.Akstinavičienė (LVP)
Utenos r. Nr.54	27	TS/LK, NS/SL – po 6	TS/LK+LKDP+LLS+LCS	E.Pupinis (TS/LK)
Varėnos r. Nr.55	25	LCS – 16	Absoliuti LCS dauguma	V.Mikalauskas (LCS)
Vilkaviškio r. Nr.56	27	LSDP – 10	LSDP+LDDP+NS/SL+LVP (plati partijų parama)	A.Bagušinskas (LSDP)

10 lentelės tęsinys.

Rinkimų apygarda	Iš viso mandatų	Gavo daugiausiai mandatų	Dėl mero kandidatūros sutarė (valdančioji koalicija)	Meru išrinktas
Vilniaus m. Nr.57	51	LLS – 18	LLS+TS/LK+LLRA	R.Paksas (LLS)
Vilniaus r. Nr.58	27	LLRA – 20	Absoliuti LLRA dauguma	L.Janušauskienė (LLRA)
Visagino m. Nr.59	25	LDDP – 8	LLS+NS/SL	V.Račkauskas (LLS)
Zarasų r. Nr.60	25	LDDP – 7	LDDP+LVP+LSDP+LKDP+LCS+KDS	K.Zaleckas (LDDP)

Panašiai ir atsitiko: iš pirmo karto merų nepavyko išrinkti Kaune, Marijampolėje, Palangoje, Utenoje, Šilalėje, Trakuose, Visagine; Panevėžyje meras išrinktas iš trečio karto, Vilniuje mero posto dalybos sukėlė tam tikrą įtampą partijų santykiuose, Kaune susidurta su “pato situacija”.⁴¹ Tokių komplikuočių situacijų po ankstesnių rinkimų būdavo kur kas mažiau.

Porinkiminė situacija ir merų rinkimai atskleidė ir kitus koalicinės politikos ypatumus. Merų postų dalybos patvirtino teiginį, kad sėkmingai išnaudojus koalicinio bendradarbiavimo galimybes, po rinkimų galima daug daugiau laimėti, nei tai formaliai leidžia rinkimų rezultatai. Pasitvirtino ir kitas dėsningumas, būtent koalicinėje politikoje daug lemia partijų įgudimas politikoje, sugebėjimas daryti nuolaidas, sutarti, derėtis ir išsiderėti. Tai pasitvirtino: dalijantis merų postus daugiausiai išlošė LDDP, LSDP ir LCS. Antai LDDP pagal gautus mandatus buvo 5 vietoje, tačiau pagal gautus merų postus dalijasi 1 – 3 su NS/SL ir LVP (partija merų postų gavo dvigubai daugiau, nei rinkėjų balsų, - pagal gautus balsus LDDP yra šešta) (11 lentelė).

11 lentelė. Merų priklausomybė partijoms

Eil. Nr.	Partijos pavadinimas	Išrinktų merų skaičius		
		1995	1997	2000
1.	TS/LK	38	25	2
2.	LKDP	5	8	2
3.	LVP	1	6	11
4.	LCS	1	4	8
5.	LSDP	1	3	4
6.	LTS	3	2	1
7.	LLRA	2	2	2
8.	LDDP	1	2	11
9.	LPKTS	2	1	0
10.	LLS	1	2	6
11.	TPP	1	0	0
12.	LŪP	-	1	0
13.	NS/SL	-	-	11
14.	LDP	0	0	1
15.	Laisvės sąjunga	0	0	1
	Iš viso	56	56	60

Koalicinės politikos užuomazgos po rinkimų atskleidė ne tik savo pranašumus, bet ir kai kuriuos trūkumus. Neretai merų postų partijos siekė visomis įmanomomis priemonėmis, ne kartą pasinaudota jau anksčiau išbandytu "blokavimo principu", kai "blokuojama" daugumą mandatų laimėjusi partija.⁴² Į beatodairišką kovą dėl mero ir kitų postų savivaldybėse dėmesį atkreipė ir Respublikos Prezidentas.⁴³

"Blokavimui" galimybės iš tiesų buvo didelės, nes daugiau kaip pusėje apygardų (32) mandatus dalijosi ne mažiau kaip 8 partijos. Tokių "pastangų" rezultatas – arba programiniu – ideologiniu požiūriu labai tolimų partnerių blokai ad hoc, arba koaliciniai prototipai, kurie yra pernelyg "išpūsti" ir gali suirti dėl menkiausios priežasties. Pavyzdžiui, jau dabar kelia abejonių partijų sutarimas renkant merą bei tolesnės tokio sutarimo perspektyvos Jonavoje, Panevėžio raj., Raseiniuose, Rokiškyje, Tauragėje, Trakuose ir kitur.

Tiesa, būta nemažai ir tokių atvejų, kai mero išrinkimą garantavo arba visuotinis partijų sutarimas, arba plati jų parama kandidatui (pvz., taip atsitiko Šiaulių raj., Akmenėje, Klaipėdoje, Vilkaviškyje, Rietave, Šakiuose, Radviliškyje ir kt.).⁴⁴ Tokie atvejai tarsi patvirtina teiginį, jog savivaldos lygmens problemos turi ir gali būti sprendžiamos ne politikavimo, o dalykiško ir racionalaus sutarimo keliu.

Merų rinkimuose išryškėjusios partijų sutarimo ir kooperavimosi tendencijos neretai įvertintos kaip „Lietuvos politinio laivelio kryptelėjimas kairėn“. Tačiau toks įvertinimas įmanomas tik vienu atveju, t. y. pripažinus, jog nemažą įtaką savivaldos institucijų formavimo procese turėjusios LCS, NS/SL ir LVP yra kairiosios partijos. Jeigu taip, tai beveik nekyla abejonių - daugumą savivaldybių Lietuvoje galima laikyti „kairiosiomis“.⁴⁵

Bet kuriuo atveju pagrindiniu tampa klausimas, ar apskritai šiandien įmanoma pasverti minėtų partijų ideologines - programines nuostatas? Norint į šį klausimą atsakyti, būtina nustatyti konkrečius vertinimo kriterijus ir į tai atsižvelgiant padaryti keletą išlygų.

Taigi, ar tokiais kriterijais galima laikyti partijų deklaruojamus prioritetus ir jų pačių visuomenei skelbiamo ideologinio identiteto suvokimą? O galbūt pakanka vien tik partijų veiksmų ir elgesio adekvatumo deklaruojamiems įsipareigojimams palyginimo?⁴⁶ Taikant antruosius kriterijus (partijų elgesio adekvatumas skelbiamoms deklaracijoms), aiškaus atsakymo nerasime dėl paprasčiausios priežasties, būtent partinių deklaracijų amorfiškumas nulemia partijų elgesio nepastovumą ir pernelyg dažną jo kaitaliojimą (neretai vadovaujamasi principu „taktika – pagal situaciją“).⁴⁷ Negana to, tokie kriterijai visiškai „neapsaugoti“ nuo oponentų pateikiamų kontraversijų.

Taikant ir pirmuosius, ir antruosius kriterijus, problema tiktai taptų atvira polemikai. Tuo tarpu taikant vien tik pirmuosius vertinimo kriterijus (partinių deklaracijų analizė), akivaizdu, kad „laivelis kryptelėjo“ ne kairėn, o pasuko link centro, nes NS/SL, LVP ir LCS save tituluoja centristinėmis partijomis, taip kalbama ir jų oficialiuose dokumentuose. Be to, formaliai žiūrint, šios partijos savo centristinei orientacijai pagrįsti lengvai rastų svarių argumentų „už“. Pirmiausia dėl to, kad politikos mokslų teorijoje ir Vakarų Europos politinėje praktikoje pripažįstamas socialliberalizmo ir agrarinių partijų „nuosaikumas“ („icentrizmas“) bei orientacija į vidurinįjį socialinį sluoksnį.⁴⁸

Partijų programinių deklaracijų ir politinio elgesio „žirkklės“ merų

rinkimuose akivaizdžios: dėl savitarpio paramos save centristinėmis vadinančios partijos (LCS, NS/SL ir LVP) be rimtesnių problemų sutarė su kairiosiomis (LDDP ir LSDP), tuo tarpu su dešiniosiomis, išskyrus LLS, galima sakyti, buvo palaikoma "atitinkama distancija".⁴⁹

Esant tokiai situacijai, ko gero, įmanomas tik vienas racionalus variantas: partijų orientacijas vertinti pagal siaurus, griežtai formalizuotus kriterijus (pačių partijų saviidentifikacija bei teoriniai stereotipai) ir pagal tai nustatyti, kurion pusėn iš tikrųjų po rinkimų "pasviro laivelis". Toks vertinimas būtų perdėm formalus, kita vertus, tai neeliminuočiau ir galimybės pasverti partijų elgesio adekvatumą jų politiniams "šūkiams".

Atsižvelgus į padarytas išlygas, galima teigti, kad po merų rinkimų Lietuvoje galima išvėlgti maždaug 20 savivaldybių, kuriose susiformavo kairiojo centro koalicijos ir maždaug 10 dešiniojo centro koalicijų. Absoliučioje daugumoje savivaldybių dominuoja centristinėmis save laikančios politinės partijos (12 lentelė).

12 lentelė. Merų rinkimuose išryškėję partijų koalicijų kontūrai

Politinių jėgų konfigūracija merų rinkimuose. Koaliciniai kontūrai					
Kairiojo centro Koalicijos	Dešiniojo centro Koalicijos	Ideologiškai "išpūstos" koalicijos	Plati partijų parama mero rinkimuose	Visuotinė partijų parama mero rinkimuose	Absoliuti dauguma
Alytus (C, D)	Kaišiadorys (D)	Jonava (C)	Alytaus r. (C,D)	Akmenė (D)	Birštonas (K)
Anykščiai (K,D)	Klaipėdos raj. (D)	Kalvarijos (D)	Elektrėnai (C)	Rietavas (C)	Ignalina (C)
Biržai (C)	Molėtai (D)	Kretinga (C)	Jurbarkas (C)		Kėdainiai (C)
Druskininkai (C)	Palanga (D)	Panevėžio raj. (C)	Kazlų Rūda (C)		Neringa (D)
Joniškis (C)	Plungė (C,D)	Radviliškis (C)	Klaipėda (C)		Šalčininkai (?)
Kauno raj. (K,C,D)	Skuodas (C)	Raseiniai (C!)	Kupiškis (C)		Širvintos (C)
Kelmė (D)	Utena (C)	Rokiškis (C)	Pakruojis (K,C)		Varėna (C)
Lazdijai (D)	Vilnius (D)	Tauragė (D)	Šakiai (C)		Vilniaus raj.(?)

12 lentelės tęsinys.

Politinių jėgų konfigūracija merų rinkimuose. Koaliciniai kontūrai					
Kairiojo centro Koalicijos	Dešiniojo centro Koalicijos	Ideologiškai "išpūstos" koalicijos	Plati partijų parama mero rinkimuose	Visuotinė partijų parama mero rinkimuose	Absoliuti dauguma
Marijampolė (C)	Visaginas (K)	Trakai (C)	Šiaulių raj. (C)		
Mažikiai (K,D)		Kaunas (D?)	Vilkaviškis (K)		
Pagėgiai (C)					
Panevėžys (D)					
Pasvalys (C)					
Prienai (D)					
Šiauliai (C)					
Šilalė (C)					
Šilutė (C)					
Švenčionys (C)					
Telšiai (C)					
Ukmergė (C)					
Zarasai (C)					
IŠ VISO: 20	IŠ VISO: 9	IŠ VISO: 10	IŠ VISO: 11	IŠ VISO: 2	IŠ VISO: 8

Pastaba: a) "plati partijų parama" – jei mero kandidatūrai nepritaria ne daugiau kaip 5 partijos arba koaliciją sudaro "tipiškos" kairiosios ir dešinėsios partijos; b) "ideologiškai išpūsta koalicija" – jei koalicijoje yra ne mažiau kaip 3 ideologiškai "priešingos" partijos; c) simboliai "K", "C" ir "D" žymi, kas dominuoja savivaldybėje (koalicijoje) – kairiosios, centro ar dešinėsios partijos; d) paryškintos vietos – potencialūs konfliktų židiniai.

Savivaldybių rinkimų rezultatų sukeltos koalicinio suartėjimo tendencijos iškart atsiliepė partijų laikysenai strateginiais bendradarbiavimo klausimais. Ir ne tik: partijų revizuotos pozicijos daugeliu atvejų lėmė ir merų rinkimų rezultatus, todėl tai galima vertinti ir kaip taktinius partijų žingsnius. Galutinius atsakymus turėtų pateikti partijų bendradarbiavimas artėjant Seimo rinkimams.

Iškart po rinkimų daug kam netikėtu (ir kritiškai įvertintu) tapo pareiškimas apie LCS ir NS/SL suartėjimą ir galimą strateginę partnerystę. Partijų suartėjimui naują impulsą suteikė tarpusavio susitarimas dėl kandidatūrų rėmimo mero rinkimuose Vilniuje, Šiauliuose ir kitur, nors dėl partijų galimo bendradarbiavimo jų lyderiai tarėsi dar iki preliminarinių rinkimų rezultatų paskelbimo.⁵⁰

Netrukus po to sekė kairiųjų partijų (LDDP prezidiumo – 2000 04 03, LSDP prezidiumo – 2000 04 08) pareiškimai dėl galimos strateginės partnerystės ir glaudesnių tarpusavio santykių.

Dar po savaitės (2000 04 13) pareiškimą paskelbė LLS, pakvietusi dešiniąsias ir centro dešiniąsias partijas telktis ir sudaryti atsvarą kairiųjų ir populistinių jėgų iškilimui. Teigiamai į liberalų raginimą kol kas atsiliepė tik LTS, skeptiškai, jei ne negatyviai, jį įvertino TS/LK ir LCS. TS/LK politinė taryba, kaip atsaką LLS, išplatino pareiškimą (2000 04 19), kuriame taip pat centro dešinėsios partijos kviečiamos vienytis, o LCS įvardinta “tampančia kairiojo populistinio bloko dalyve.” TS/LK galimomis partnerėmis įvardino LPKTS ir LKDP.

Deklaracijos dėl partijų koalicinio bendradarbiavimo, be abejo, kaip ir anksčiau didelio optimizmo nekelia.⁵¹ Kaip ir tai, kad poreikio tam anksčiau irgi nebuvo. Pirmiausia partijas “spaudžia” savivaldybių rinkimų rezultatai ir pokyčiai partinėje sistemoje. Partijų dezintegraciją ir skilinėjimus prieš rinkimus, ko gero, galima laikyti paskutiniąja tokių procesų apraiška (paprasčiausiai jau nebeliko kam skilinėti). Visa tai keičia naujų partinių židinių partinėje sistemoje formavimasis, politinių jėgų persigrupavimas ir naujų galių koncentracija.

Pirma, akivaizdu, kad nėra jokių priežasčių tam, kad kairiojoje spektro pusėje suartėtų, galbūt ir susivienytų LDDP ir LSDP. Tam priitaria ir partijų lyderiai, ir vadovaujantys organai.⁵² Tarp partijų praktiškai nėra ideologinių skirtumų, jos abi socialdemokratinės.⁵³

Labiausiai, ko gero, partinių jėgų persigrupavimą paveiks visiškai įmanomas LCS ir NS/SL suartėjimas. Toks žingsnis jau šiandien kelia nemažai klausimų ir jį įvertinti yra gana sudėtinga. Ar tai porinkiminės konjunktūros padiktuotas veiksmas? Ar logiška procesų, vykstančių partijų viduje ir išorėje, baigtis? Bet kuriuo atveju atsakymai turėtų būti žinomi jau po Seimo rinkimų. Nors jau dabar galima įžvelgti tam tikrą partinę sistemą destabilizuojančią rizikos dozę: NS/SL veiklai įvertinti yra per mažai laiko, o deklaratyvi politika palyginti mažai patikrinta empiriškai, kad būtų galima kalbėti apie principinių nuostatų išbaig-

tumą ir aiškumą. Nepaisant to, kad abi partijos skelbiasi centristinėmis, t.y. panašios orientacijos partijomis.⁵⁴

Ne mažiau klausimų ir dešiniojo partijų spektro pusėje. Partijų pareiškimai ir laikysena viena kitos atžvilgiu leidžia įtarti, kad abiejų veiksmus varžo (tuo pačiu stabdo ir jų suartėjimą) „lyderystės“ bei „ideologinio adekvatumo“ sindromas. Nors rimtų kliūčių partijų bendradarbiavimui nėra, ypač kai partijos apgludino savo programines briaunas nuosaikumo link.⁵⁵ Tačiau dabartinis partijų santykių šaltumas leidžia spėti, kad jų suartėjimą gali paskatinti nebent likusių — kairiųjų ir centro — partijų vienijimasis ir pasiekti rezultatai Seimo rinkimuose. Ypač jei joms tarpusavio veiksmus pavyktų suderinti dar iki rudens. Tokiu atveju turėtume naują politinių jėgų išsidėstymą trinarėje partinėje sistemoje: kairėje dominuotų LDDP ir LSDP (arba jų sąjunga), centre – LCS ir NS/SL, dešinėje – TS/LK ir LLS.

Išvados

Nerašyta taisyklė – kitą dieną po rinkimų būtina galvoti ir ruošti naujiems. Ypač jei intervalas tarp rinkimų yra labai trumpas. Šįkart iki naujų rinkimų – pusmetis, todėl savaime suprantamas faktas, kad partijos, vertindamos savivaldybių rinkimų rezultatus bei jų nulemtus pokyčius, tuo pačiu galvojo ir apie artėjančius Seimo rinkimus.

Tie pokyčiai, pirma, – tai pasikeitimai partijas palaikančių rinkėjų kontingente. Nyksta vienas iš svarbiausių Lietuvos partinės sistemos stabilumą užtikrinusių veiksnių – partijų elektorato pastovumas. Su tuo susijęs ir antrasis pasikeitimas – po savivaldybių rinkimų partinė sistema pasikeitė, galima sakyti, radikaliausiai nuo pat jos formavimosi pradžios. Pirminė pasekmė – besikeičiantys lyderiai ir paaštrėjusi partinė konkurencija, antrinė – gerokai pakitęs partijų elgesys, siekiant išlikti tiesiogine to žodžio prasme.

Apčiuopiamiausias šių procesų kriterijus – ideologiškai giminu ar artimų partijų suartėjimas ir koalicinės politikos užuomazgos. Beje, partijų elgesio analizė po rinkimų leidžia visiškai pagrįstai tikėtis, kad tai, skirtingai nei anksčiau Lietuvoje, pirmą kartą taps realybe.⁵⁶ Beje, partijų sugebėjimas derinti abipusę politiką, jų koalicinės bendradarbiavimas yra laikomi svariais jų konkurencinio pajėgumo rodikliais.

Teiginys, kad po savivaldybių rinkimų Lietuvos partinė sistema žengė rimtą žingsnį į kokybiškai naują savo raidos etapą, nėra atsitikti-

nis. Partijų – lyderių kaita, programinių nuostatų revizija, atsisakant deklaratyvių principinių skirtumų (universalizacija), vis stiprėjanti partijų elito kontrolė, bandymai didesnę atsakomybės laipsnį perkelti iš centro į periferiją (skyriams), nauji atsakomybės prieš rinkėjus akcentai – visa tai ši teiginį tik patvirtina. Tai nėra nei gerai, nei blogai – tai neišvengiamai tobulėjant partijų vidinei organizacijai, jų tarpusavio santykiams. Visa problema ta, kad prasidėję pokyčiai yra gana sudėtingi, reikalaujantys didelės atidos, o iki Seimo rinkimų iš tiesų nedaug laiko.

Sutrumpinimai

LSDP - Lietuvos socialdemokratų partija
 LDP - Lietuvos demokratų partija
 LKDP - Lietuvos krikščionių demokratų partija
 TPP - Tautos pažangos partija
 LVP - Lietuvos valstiečių partija
 RP - Respublikonų partija
 LTS - Lietuvių tautininkų sąjunga
 LNPJLS - Lietuvių nacionalinės partijos ir "Jaunosios Lietuvos" sąjunga
 LLL - Lietuvos laisvės lyga
 LŽP - Lietuvos žaliaji partija
 NP - Nepriklausomybės partija
 NS/SL - Naujoji sąjunga/social liberalai
 LLS - Lietuvos liberalų sąjunga
 LDDP - Lietuvos demokratinė darbo partija
 TS/LK - Tėvynės sąjunga - Lietuvos konservatoriai
 LCS (LCS) - Lietuvos centro sąjunga (Judėjimas)
 LSP - Lietuvos socialistų partija
 LPKTS - Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjunga
 LTP - Lietuvos teisingumo partija
 Laisvės sąjunga - Lietuvos laisvės sąjunga
 LLRA - Lietuvos lenkų rinkimų akcija
 LMP - Lietuvos moterų partija
 LSTS - Lietuvos socialinio teisingumo partija
 LŪP - Lietuvos ūkio partija
 LRS - Lietuvos rusų sąjunga
 LRP - Lietuvos reformų partija
 LLP - Lietuvos liaudies partija
 LGLP - Lietuvos gyvenimo logikos partija
 KDS - Krikščionių demokratų sąjunga
 LPA - Lietuvos piliečių aljansas
 LNDP - Lietuvos nacionaldemokratų partija
 LP "SD2000" - Lietuvos partija "Socialdemokratija 2000"
 TLP - Tėvynės liaudies partija

PASTABOS IR NUORODOS

¹ Norą dalyvauti rinkimuose buvo parciškę gerokai daugiau kandidatų, tačiau VRK kai kuriems kandidatams dėl įvairių priežasčių dalyvauti rinkimuose uždraudė: beveik pusšimčiui neleistu kandidatuoti dėl nuslėpto teistumo, keletas neatitiko amžiaus cenzu reikalavimų, keletas negalėjo dalyvauti dėl užimamų pareigų ir pan.

² VRK rinkimams neįregistravo Nepriklausomybės partijos.

³ Vėliau, iširus koaliciniam sąrašui Palangoje, šioje apygardoje rinkimuose TS/LK nedalyvavo.

⁴ 1997 m. rinkimuose varžėsi 493 partijų sąrašai, šiuose – beveik 700.

⁵ Prie tokių partijų galima priskirti Laisvės sąjungą, LŽP, LNPJL (1995 m. rinkimai), Laisvės sąjungą, TPP, LGLP, LRP ir LRS (1997 m. rinkimai).

⁶ Vienintelė išimtimi galima laikyti NS/SL pasirodymą pastaruosiuose savivaldybių tarybų rinkimuose.

⁷ Galima pastebėti, kad apie savivaldybių rinkimuose gausimus mandatus nevengė kalbėti būtent politikai arba partijų rinkiminių štabų atstovai. Todėl tokias prognozes (apie gausimus mandatus) galima vertinti ir kaip rinkiminės kampanijos instrumentą viešajai nuomoni formuoti. Beje, kai kurios partijos buvo užsakiusios sociologines apklausas ir dėl savivaldybių rinkimų rezultatų, tačiau jie plačiajai visuomenei nebuvo skelbiami.

⁸ Rinkimų rezultatus palyginus su "Baltijos tyrimų" ir "Vilmorus" tyrimais, matyti, kad "prašauta pro šalį" tik trimis atvejais – NS/SL, TS/LK ir LVP. Šių partijų rezultatai gerokai viršija galimą 3 proc. paklaidą.

⁹ Sociologiniai tyrimai taip pat rodė, kad nepasitenkinimas padėtimi krašte savo apogėjų buvo pasiekęs būtent 1999 m. pabaigoje – 2000 m. pradžioje.

¹⁰ Tarp tokių skyrių NS/SL pirmininkas A. Paulauskas paminėjo Kauną, Klaipėdą, Šiaulius, Mažikius, Šilutę, Tauragę, Uteną ir kt.

¹¹ Liberalai tikėjosi gauti merų postus Vilniuje, Klaipėdoje, Šiauliuose, Marijampolėje, Plungėje, Palangoje, Švenčionyse, Radviliškyje, Širvintose.

¹² Prezidentas savo nuomonę apie rinkimų rezultatus parciškė tik 2000 03 28.

¹³ LVP pirmininkas R. Karbauskis po partijai sėkmingų Seimo rinkimų pažadėjo inicijuoti referendumą dėl Lietuvos narystės Europos Sąjungoje. Anot jo, LVP "programa minimum" – Seime iškovoti bent 20 vietų, kad būtų galima suformuoti Seimo kaimo reikalų komitetą, o "programa maksimum" – gauti tiek vietų, kad būtų galima dalyvauti valdančiojoje koalicijoje.

¹⁴ Prieš 1997 m. rinkimus VRK iš sąrašų išbraukė apie 20 kandidatų.

¹⁵ Savo metiniame pranešime (2000 04 20) Prezidentas dar kartą priminė ir apgailestavo, kad Viešųjų ir privačių interesų derinimo įstatymas Lietuvoje realiai neveikia.

¹⁶ Duomenis apie savo teistumą VRK pranešė tik devyni asmenys. Pagal rinkimų įstatymą, informacija apie tai yra paviešinama rinkėjams ir tokie asmenys gali dalyvauti rinkimuose. Beje, asmenys, nusikaltę iki 1990 03 11, apie savo teistumą informuoti neprivalo ir jie iš sąrašų nėra šalinami.

¹⁷ Iš LVP sąrašo teko išbraukti 9 asmenis, NS/SL ir LDDP – po 6, LP "SD 2000" – 5, LLS ir LSDP – po 4, LKDP – 3, LCS – 2, Laisvės sąjungos, LTP, TS/LK ir LVP – KDS koalicijos – po 1.

¹⁸ Į savivaldybių tarybas buvo išrinkta keliasdešimt Seimo narių: J. Dunauskaitė,

S.Kubiliūnas, K.Jakelis, A.Matulas, M.Briedis, S.R.Petrikis (TS/LK frakcija; Č.Juršėnas, A.Salamakinas, J.Karosas, M.Pronckus, V.Velikonis, P.Papovas (LDDP frakcija), D.Alekšūnienė, K.Vaitukaitis, V.Čepas, G.Šilcikas, K.Trapiakas, A.Čaplikas (LCS frakcija); V.Andriukaitis, A.Butkevičius, A.Sysas (LSDP frakcija); J.Mincevičius, J.Senkevičius (LLRA); V.Stasiūnaitė (NS/SL); R.Karbauskis ir A.Vaižnužis (LVP); P.Gražulis (LKDP). Dar trylika Seimo narių į savivaldybes nebuvo išrinkti.

¹⁹ Nors tyrimai rodo, kad piliečiai maždaug vienodai domisi ir programomis, ir į sąrašus įtrauktomis asmenybėmis. Beje, programomis paprastai labiau domisi miestiečiai, asmenybėmis – kaimo gyventojai. Nesunku atspėti, kad „depolitizuotais“ arba „deideologizuotais“ laikomuose savivaldybių rinkimuose prioritetas buvo teikiamas „sąrašinėms asmenybėms“.

²⁰ VRK „partijų, politinių organizacijų politinės kampanijos finansavimo pagrindinių duomenų suvestinė“ (2000 04 20).

Beje, pačios VRK rinkimams skirtas biudžetas – 10 mln. Lt. (1997 m. buvo skirta 6 mln. 650 tūkst. Lt.).

²¹ „Naujasias“ partijas šiuose rinkimuose neretai finansavo arba patys jų lyderiai, arba finansinę paramą garantavo asmeniniai partijų lyderių ryšiai su verslo struktūrų atstovais. Partijų kaip institucijų ryšiai su interesų grupėmis nenusistovėjo.

²² Gana dažna ekspertų nuomonė –partijų deklaruojamas lėšas galima dauginti bent iš dviejų.

²³ Beje, tokiu būdu partijas paremiant, nclabai paisyta „kairės – dešinės“ kritėrijų, finansuota nuo LDDP, LSDP iki LLL ir Laisvės sąjungos, tik sumos skiriasi.

²⁴ Įvertinus dešimties didžiausių rinkimų apygardų duomenis, galima teigti, kad rinkėjai aktyviai „kišosi“ bevcik į visų partijų nustatytą kandidatų ciliškumą sąrašuose. Aišku, daugiausiai dėmesio sulaukė populiariausios partijos. Ypač aktyviai koreguoti TS/LK sąrašai (pvz., Vilniuje, Kaune, Panevėžyje, Alytuje, Utenoje, Mažeikiuose). LLS taip pat priskirtina prie partijų, kurių sąrašus rinkėjai gerokai koreguodavo (pvz., Vilniuje, Klaipėdoje, Panevėžyje; beje šiai partijai priklauso ir reitingavimo rekordas: kandidatas į Vilniaus miesto tarybą J.Čekuolis iš 56 vietos „šoktelėjo“ į 6). NS/SL sąrašai taip pat gana dažnai rinkėjų buvo „pataisomi“ (pvz., Vilniuje, Kaune, Šiauliuose).

Iš populiariųjų partijų mažiausiai reitinguoti LKDP, LSDP ir LCS sąrašai (tačiau pastarosios partijos sąrašuose pasitaikė ypač ryškių „šokinėjimų“, pvz., K.Gaška, kandidatas į Vilniaus miesto tarybą iš 44 vietos „šoktelėjo“ į 11, V.Rimkus, kandidatas į Šiaulių miesto tarybą, iš 30 vietos „išsoko“ į 6 vietą.

Galima pastebėti, kad ypač dažnai rinkėjų dėmesio ir ryškios korekcijos sulaukdavo antrasis partijų kandidatų sąrašo dešimtukas. Vadinas, partijos didžiausią dėmesį skirdavo pirmajam kandidatų dešimtukui, ir rinkėjams jį „išjudinti“ būdavo gana sudėtinga. Vis tik ir pirmieji dešimtukai gana dažnai būdavo koreguojami, ypač LLS, TS/LK ir NS/SL atvejais.

²⁵ 1997 m. rinkimuose TS/LK, LDDP ir LKDP surinko apie 555000 balsų, o 2000 m. rinkimuose NS/SL, LLS ir TS/LK – apie 560000, tai yra maždaug tiek pat.

²⁶ J.Novagrockienės nuomone, nemažą dalį „svyruojančio“ elktorato [analogija dar iš 1995 m. savivaldybių rinkimų] veikia būtent partinėje sistemoje vykstantys pasikeitimai: fragmentacijos ir poliarizacijos mažėjimas, partijų konkurencijos pokyčiai. Apie tai žr.: J.Novagrockienė. Lietuvos politinių partijų dalyvavimas 1995 m. savivaldybių rinkimuose ir jų perspektyvos // Politologija – 1995 – Nr. 6 – P. 151-163.

²⁷ Kitas klausimas – šių partijų sėkmės priežastys (pvz., lyderis) ir būdai (pvz. populistinė retorika), kuriais buvo siekiama tikslo:

²⁸ Nors tai atskira ir gilesnės analizės reikalaujanti tema, tačiau galima jau dabar pasakyti, kad šiam etapui būdinga programinių ir statutinių nuostatų revizija, programinių skirtumų tarp partijų niveliacija ir universalizacija, partinio elito kaita (beje, gana skausminga), kitą pobūdį įgaunantys partiniai santykiai – link ryšios kooperacijos ir bendradarbiavimo. Šį etapą galima vertinti kaip prasidėjusią partinės sistemos “reformą”.

²⁹ Taigi “netikėtumai” galima laikyti nebent NS/SL pasirodymą rinkimuose. Visi kiti “netikėtumai” – tik dėl to, kad partinė sistema taip rimtai atsinaujino pirmą kartą, prie ko iki šiol dar nebuvo pripratusi ir visuomenė, ir pačios partijos.

³⁰ Šia prasme laikomasi prielaidos, kad vienų rinkimų rezultatai partijai nėra ypatingas rodiklis, pagal kurį būtų galima daryti išvadas ir spręsti apie jos ilgalaikį rinkiminį potencialą ir perspektyvas.

³¹ Priklausomai nuo rinkėjų aktyvumo, Seimo rinkimuose “5 proc. barjeras” svyruoja maždaug ties 100000 rinkėjų atžyma.

³² Tokiu būdu – iškeltant savo atsistatydinimo klausimą – išsakyta negatyvi partijos vadovybės (vadovo?) pozicija dėl partijos rezultatų rinkimuose. Tačiau sunku pasakyti, ar partijos vadovai įvertino visus veiksnius (pvz., LSDP skaidymasis, NS/SL orientacija į panašaus elektorato balsus ir t.t.), dėl kurių partijų rezultatai buvo galbūt prasčiau nei tikėtasi.

Beje, LCS reikėtų atkreipti dėmesį į tą faktą, kad partijos reitingai nuo pat 1992 m. prieš rinkimus visados būna maždaug antri – treči (kaip ir prieš šiuos rinkimus), tačiau partijos rinkimų rezultatas būna šiek tiek prasčiau (dažniausiai – ketvirtas).

³³ LSDP šie rinkimai “nėšėmingi” tik tiek, kad gavo 32 mandatais mažiau, LCS galbūt mandatų gavo mažiau, nei tikėjosi (1997 m. turėjo 135, dabar gavo 173).

³⁴ Vienas pirmųjų bandymų įvertinti partijų geografinį rinkiminį potencialą – J. Novagrockienės darbas “Lietuvos politinių partijų dalyvavimas 1995 m. savivaldybių rinkimuose...” Op. cit. – P. 157 – 158.

³⁵ Rinkiminės kampanijos metu kai kurios partijos (pvz., TS/LK, LSDP) tiesiog akcentavo, jog atsakomybė dėl savivaldos rinkimų rezultatų perduodama į vietinių skyrių rankas. Tai žingsnis link Vakarų demokratijos tradicijų – partijų skyriai atsakingi už savo rezultatus rinkimuose.

³⁶ Nuo praėjusių metų gruodžio 4 d., kai į liberalų gretas įsiliejo R. Paksas ir vadinamoji “komanda”, LLS skyrių padaugėjo nuo 35 iki 60, narių skaičius išaugo nuo 1000 iki 2100.

³⁷ Esant šioms sąlygoms, taisyklė “partijos meras – geras partijos rezultatas” pasitvirtino, partijos gerai pasirodė ir išlaikė merų postus ten, kur juos iškovojo 1997 m. rinkimuose: LSDP – Birštone, Radviliškyje, TS/LK – Neringoje, LLS – Klaipėdoje, Vilniuje, LTS – Akmenėje, LVP – Ignalinoje, Jonavoje, Jurbarko, Kupiškioje, Širvintose, LCS – Joniškioje, Varėnoje, LKDP – Molėtuose. Aišku, absoliučiai “taisyklė” negalioja TS/LK.

³⁸ Apie partijų bendradarbiavimo tendencijas žiūrėti 29 puslapyje pateikiamą priedą “Partijų dalyvavimo koalicijose su kitomis partijomis dažnis; Partijų koalicinio elgesio adekvatumo programinėms deklaracijoms įvertinimas”.

³⁹ Apie koalicinės politikos teoriją, pavyzdžiui, žr.: Laver M., Schofield N. Multi-party Government. – Oxford: Oxford University Press. – 1990; Budge I., Keman H. Parties and Democracy. – Oxford: Oxford University Press. – 1993. Apie partijų koalicinę praktiką Lietuvoje galima pasiskaityti LR Seimo Informacijos analizės skyriaus išplatintą (1999 12 15) darbą “Vyriausybės stabilumas ir koalicinė politika”.

⁴⁰ Absoliučią balsų daugumą iškovojo: LSDP – Birštone, LVP – Ignalinoje ir Širvintose, NS/SL – Kėdainiuose, TS/LK – Neringoje, LLRA – Šalčininkuose ir Vilniaus raj., LCS – Varėnoje. 1997 m. absoliučią daugumą iškovojo: TS/LK – Neringoje, Kauno ir Alytaus raj., Prienuose, LDDP – Visaginė, LLRA – Šalčininkuose ir Vilniaus raj.

⁴¹ Negana to, ją išsprendus ir išrinkus miesto merą, netrukus paaiškėjo, kad valdančiosios partijos nesugeba susitarti dėl kitų postų dalybų, iš koalicijos pasitraukė LNPJLS, pasiskelbdama opozicine, o NS/SL atstovai atvirai pradėjo tarpusavyje aiškintis, kurių „nuopelnai“ partijai rinkimuose didesni. Kitaip tariant, Kauno savivaldybėje iškilo rimta Laisvės sąjungos ir jos mero priimamų sprendimų rėmimo problema.

⁴² Ryškūs tokių atvejų pavyzdžiai po šitų rinkimų – Kauno ir Alytaus raj., Šilalė, Lazdijai, Pasvalys.

⁴³ Prezidentas V. Adamkus, vertindamas rinkimų rezultatus, pažymėjo, kad „dalis savivaldybių reikalus tvarkys koalicijos. Deja, kai kur šios koalicijos formuojasi ne pagal programines nuostatas, o mechanškai skaičiuojant balsus ir turint tik vieną tikslą – bet kuria kaina gauti valdžią. Tokia praktika iškreipia demokratijos esmę.“

Beje, tokios partijų „kovos dėl valdžios“ nereikėtų vertinti (ir pervertinti) vien negatyviai. Koalicinės politikos teoretikai teigia, kad tokia taktika – tai taip pat vienas iš būdų sieti partijos politikos įgyvendinimo ar bent įtakos politikoje išlaikymo. Kitaip tariant, laimėjai pakankamai – valdai, nepakankamai – darai viską, kad išliktum reikšmingas, įgyti postai – viena iš tokių galimybių.

⁴⁴ Kai kuriais atvejais, pavyzdžiui, renkant merus Alytaus raj. arba Šilalėje, akivaizdžiai griuvo mitas, kad TS/LK ir LDDP yra „nesutaikomi priešai“.

⁴⁵ Turbūt nedaug kam kyla abejonų ir dėl to, jog nuomonės dėl minėtų partijų „kairumo – dešinum“ išaiškinimų taip pat išsiskiria.

⁴⁶ Bet ir to vargu, ar pakaktų: kaip įvertinti, pavyzdžiui, gana svariai rinkimuose pasirodžiusias Laisvės sąjungą ar LLRA?

⁴⁷ Be to, tiesiog privalu įvertinti faktą, kad partijos vis dar yra ideologinio identiteto paieškų kelyje.

⁴⁸ A. Warc teigimu, apskritai XX amžius liberalizmą privertė sieti ir ieškoti būdų „pritaikyti“ savo ideologiją taip, kad ji taptų patrauklia „vidurinės klasės balsuotojui“. Pasak A. Warc, panašiai atsitiko ir su agrarinėmis partijomis: sickiančias išlikti politinio spektro dešinėje absorbojo kitos [dešiniosios] partijos, o šioje pozicijoje išlikti nesickiančios buvo priverstos keisti pavadinimus, orientacijas ir evoliucionuoti link politinio spektro centro. Dėl šios priežasties centro partijos neretai yra būtent agrarinės prigimties, ypač Skandinavijos šalyse.

Apie tai žr.: A. Warc. *Political Parties and Party Systems*. – Oxford: Oxford University Press. – 1996. – P. 31, 39; Von Beyme K. *Political Parties in Western Democracies*. – Gover: Gover Publishing Company. – 1985. – P. 32 - 46, 112 - 115.

⁴⁹ Partijų elgesio po rinkimų analizė leidžia teigti, kad dėl merų kandidatūrų iškėlimo ir parėmimo rinkimuose geriausiai tarpusavyje sekėsi sutarti (patcikiama ciliškumo tvarka): LDDP – su NS/SL, LVP, LCS ir LSDP, LSDP – su LDDP, NS/SL, LCS ir LVP, NS/SL – su LDDP, LCS ir LVP, LCS – su LDDP ir NS/SL, LVP – su LDDP ir NS/SL, LLS – su NS/SL, LCS ir LDDP, LKDP – su TS/LK ir LLS, TS/LK – su LKDP ir LLS.

Apibendrintai galima pasakyti, kad rimtesnių ideologinių, programinių ar principinių skirtumų neiškilo tarp kairiųjų ir centro partijų. Akivaizdūs lyderiai tarp jų – LDDP (sugebėjusi nemažai „išsiderėti“) ir NS/SL (be kurios paprasčiausiai nickas negalėjo „apsiciti“).

Dešiniųjų TS/LK ir LKDP vaidmuo merų rinkimuose nebuvo itin svarbus, pir-

miausia, atrodo, dėl dviejų priežasčių: partijos arba likdavo nuošalėje, arba sickdavo išsaugoti principinį dešiniųjų partijų nuoseklumą.

LLS galima laikyti savotiška tarpine grandimi tarp kairiųjų – centro ir dešiniųjų partijų.

⁵⁰ Tiesa, partijų bendradarbiavimo perspektyvos nėra tokios apibrėžtos ir aiškios, kaip, pvz., LDDP ir LSDP, dažnai kinta bendradarbiavimo principų suvokimas, galimų partnerių ratas. Antai tarpusavyje sutarusios bendradarbiauti LCS ir NS/SL kovo 24 d. galimu partneriu matė dar ir LVP, kuri, kaip žinoma, savivaldybių rinkimuose dalyvavo koalicijoje su KDS. Tačiau netrukus šis variantas – NS/SL, LCS ir LVP koalicija – atpuolė. Tarp kitko, oficialių koalicinio bendradarbiavimo dokumentų tarp LCS ir NS/SL nėra pasirašyta.

⁵¹ Žinome, kuo baigėsi ankstesnės LCS ir LLS pastangos suartėti, kuo baigėsi TS/LK ir LKDP formalizuota koalicinė sutartis.

⁵² G.Kirkilo teigimu, atlikti sociologiniai tyrimai rodo, jog partijų susijungimui pritaria apie 80 proc. (kitais duomenimis – 70 proc.) LDDP ir apie 60 proc. LSDP rinktorato.

Kaip pasikeitė LSDP ir LDDP santykiai rodo ir tai, kad, pavyzdžiui, LSDP XV suvažiavime (1991 05 04) buvo priimta rezoliucija “Dėl LSDP ir LDDP santykių”, kurioje LDDP įvardijama kaip dešinioji “samdytojų partija”. Panašiai LDDP įvertinta ir 1994 12 09 – 11 įvykusioje LSDP ir profsąjungų konferencijoje, partijai nerekomenduojant sudaryti bendrų rinkiminių sąrašų su “dešiniosiosmis partijomis LDDP ir TS/LK”. Dabar apie tokius ir panašius vertinimus iš viso nei nekalbama.

⁵³ LDDP 1999 01 23 suvažiavime patvirtintoje programoje skelbiama socialdemokratinė partija, anksčiau ji buvo tik “socialdemokratinės orientacijos”.

⁵⁴ NS/SL, savaime suprantama (bet kol kas tik formaliai), socialliberali partija – tai pasakyta jos pavadinime. LCS ideologinio identiteto klausimai irgi, galima sakyti, nėra galutinai išspręsti: 1996 m. Seimo rinkimų programoje partija skelbiasi socialliberalia, partijos bendrojoje programoje “Naujoji Lietuva” teigiama, kad ji “veikia kaip liberalinės orientacijos partija”, galiausiai – dažnai politinėje retorikoje naudojami teiginiai, kad partija yra “liberali”. Kitaip tariant, sudėtinga nubrėžti ribą, skiriančią partijos “liberalumą” ir “socialliberalumą”. O gal tai yra tas pats?

⁵⁵ TS/LK tai padarė 1998 m. lapkričio mėn. pasiskelbdama centro dešiniąją partiją. LLS programai “įcentrinio nuosaikumo” suteikė naują jos redakciją po naujo lyderio ir jo aplinkos žmonių įsiliejimas į liberalų gretas, kai programoje atsirado “asmens” ir “bendruomenės”, “tradicijų”, “šėimos” ir “moralės” vertybės. Kitas klausimas (ir rimta problema liberalams), ar tai nėra tik deklaruojamų vertybių kompiliacija.

⁵⁶ LDDP ir LSDP balandžio 29 d. dvi didžiausios kairiosios partijos Lietuvoje – LDDP ir LSDP – priėmė konkrečius partijų koalicinio bendradarbiavimo dokumentus: nutarta sudaryti koaliciją Seimo rinkimuose, parengti bendrą programą bei įpareigoti Seimo LDDP ir LSDP frakcijas sudaryti parlamentinę koaliciją. Tai pagrindinis “spaudimo” židinys partinėje sistemoje šiuo metu, raginantis vienyti ir kitas partijas. Beje, LDDP socialdemokratus strateginiais partneriais paskelbė iškart po oficialių savivaldybių rinkimų rezultatų paskelbimo – 2000 04 03.

⁵⁷ Patiektų skaičių nevertinti kaip absoliučių! Tačiau nėra abejonių, kad bendrąsias tendencijas jie atspindi.

SUMMARY

LOCAL ELECTIONS 2000: ANALYZING THE RESULTS OF THE ELECTIONS

In this article the focus is given to analyzing the results of Local elections, fluctuations of the party electorate and the major changes in the party system as driven by the former. The results of last three Local elections (as of 1995, 1997 and 2000) are posted to comparison. Not a few statistical data is presented in the work. Author postulates that the elections have elucidated the processes ongoing in the party system and the leaders of the political powers. In the face of the upcoming Seimas elections the results of the elections become the fact attracting special importance. It is said that in the aftermath of 1995, 1996 and 1997 elections the power pendulum shifts gradually from the right-wing to the left-wing forces. The author observes that the ever-sharpening competition between the parties and the displacement of powers makes parties not only look for new efforts to survive but also to endorse and revise the democratic values all over again.

The article consists of the following chapters: I. Three Local Elections: Comparative Statistics; II. Forecasting, Evaluating and Commenting the Results of the Elections; III. Several Peculiarities of the Elections Campaign; IV. Influence of the Electoral Dynamics upon the Development of the Party System; V. Following Local Elections for Seimas Elections: The Results of the Elections as an Indicator of the Processes Ongoing in the Party System.

The Local elections as of March 2000 are not the first in Lithuania. Democracy has become the "single game in the yard". In comparison to 1997 elections the parties were better prepared to participate in these elections, the campaign was more lively, kaleidoscopic and pithy. On the other hand, it is obvious that most of the parties had but limited resources to carry out effective election campaigns, first of all because of the lack of finances and the people, who understand the process of elections professionally. Besides, the elections were held during a difficult situation characterized by sudden and very dynamic changes within the party system. The parties had to attract and persuade people, and the people had to choose whom to vote for, at the time when confidence in the parties fell into decay, they faced devaluation and internal partitions. In addition the elections faced difficult economic, social conditions. Lack of confidence in politics and the Government were high before the elections. In part, the results of the elections explain some of the consequences of such a situation - crystallization of favorable grounds in Lithuania for radical sentiments, which have little rational argument at their core.

In part I of the article the author reaches such conclusions: from 1995 up till 2000 30 parties have participated in Local elections. Second, none of the parties established after 1995 achieved somewhat successful results, oftentimes they scored in the second or the third tenth. Third, around ten parties share among themselves the bulk of mandates. Fourth, these elections illustrated that no dominant party is left.

In part II of the article the author tends to discuss forecasts that were presented before the elections, evaluations and comments of the elections as depicted in their aftermath. Reasons why the forecasts failed to correspond to outcomes are given. It is said that the first evaluations of the elections were unilateral - namely, forecasts of specialists and experts (political scientists, sociologists) failed to predict the outcomes of the elections. Only with time to pass did everyone pay attention to the fact that none spoke of the way mandates will be distributed among the parties. It came to be noted that surveys carried by sociologists were oriented as always to finding attitudes of the voters. These attitudes then were the basis upon which the distribution and number of mandates was counted. Second, question as given in the surveys were not "dedicated" clearly to Local elections (i.e., "If elections to Seimas were held tomorrow, what party would you vote for?"). Third, sociological surveys were held two and three weeks ahead of the elections. However, they were published with one week left. Fourth, forecasts made by political scientists are most often related to analyzing and forecasting changes the results of the elections might bring with respect to relations, interaction and composition of political forces within the party system.

In part III of the article the author elucidates several peculiarities of the past Local elections campaign. According to the author, increased attention to the formation of candidates lists is one of the peculiarities. The lists were viewed more scrupulously by the Supreme Elections Commission, State Security Department expressed its opinion with regard to the issue. Another peculiarity concerns the methods of the campaign itself. Like never before did the parties try to "embellish" their list with well-known personalities, which are new, however, not alien to politics. High number of Seimas deputies attended the Local elections campaign. All this contributed to making the elections campaign more lively and colorful. Like never before the media and public paid much attention to the issue of party financing, to the question of relations between the political parties and the interest groups. All the above mentioned might have had influence on the following peculiarity - in comparison to previous elections, voters were much more active. However, the author adds, too little attention was given by the parties to principal questions, programmatic provisions. Albeit, several parties (Conservatives (TS/LK), Socialdemocrats (LSDP), Labour party (LDDP), Centre Union (LCS), Liberals (LLS), New Union/Socialliberals (NS/SL), etc.), in the opinion of the author, had a rather-solidly-prepared programs.

Author identifies the way parties tend to evaluate the results of Local elections and major changes driven by these. These major changes relate, first, to changes within the contingent of the party-supporting franchise. One of the most important factors once assuring the stability of Lithuania's party system falls into decay - namely, the continuity of party electorate. With this, the second major change is bound - the Local elections have given birth to the most radical changes in the Party system since the beginning of its formation. Primary consequence of the changes - intensified rotation of the leaders and sharpened party competition, the second-hand consequence - a very different party behavior, motivated, literally, by the very need to survive.

The most tangible criterion of these processes is illustrated by rapprochement of ideologically familiar and imminent parties and by the inception of coalition politics. Analyzing the party behavior after the elections allows one to expect that

notwithstanding prior situation in Lithuania these processes would become reality for the first time. Besides, the ability of the parties to coordinate common policy, their coalition cooperation is treated to be a strong indicant of their capacity to compete.

Author suggests the proposition that after the Local elections Lithuania's party system has in qualitative sense entered a new stage of its development. Rotating the party leaders, revising programmic provisions to give up declarative principal differences (universalization), ever intensifying control of the party elite, attempting to transfer higher level of responsibility from center to periphery (branches), accentuating new responsibilities to the electorate, - all these tendencies contribute to confirm the proposition. This is neither good, nor bad - given constant improvement of the internal party organization and the mutual interactions, this is inevitable. Author claims that the entire problem is tied to the fact that these processes are all rather complicated. They ask for much attention to be paid at the time when little time is left to reaching Seimas elections.